

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID), IV/1 (2015), 61-103

TÜRKİYE VE RUSYA FEDERASYONU TİCARİ İLİŞKİLERİ*

Eyüp ZENGİN**

Öz

Türkiye'nin dış ticaret açığı verdiği ve bu açığın da yıllar geçtikçe arttığı bilinmektedir. Ticaret yapılan ülkeler düzeyinde bakıldığında Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkelerin başında Rusya Federasyonu gelmektedir. Türkiye-Rusya Federasyonu dış ticareti 1997 yılından itibaren sürekli artış göstermektedir. Ticaret açığının en önemli nedeni Türkiye'nin 2000'li yıllarda enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya Federasyonu'ndan sağlamak konusunda bir tercih yapmasına rağmen, 18.9.1984 tarihinde SSCB ile imzalanan Doğal Gaz Anlaşması çerçevesinde, doğal gaz karşılığında mal ihracı uygulamasının devam ettirilememesidir. Bu çalışmada Türkiye-Rusya Federasyonu ticari ilişkileri ele alınacak ve özellikle Türkiye açısından ortaya çıkmakta olan dış ticaret açığının kapatılması/kapatılabilmesi için ileri sürülen görüşler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya Federasyonu, Dış Ticaret, Dış Ticaret Açığı, İthalat, İhracat.

Abstract

The Relations of Trade Between Turkey and Russian Federation

It is known that Turkey's external trade deficit increases every year. When examined in the level of countries which make trade with Turkey, the maximum deficit of external trade was brought by the Russian Federation. Turkish-Russian trade relations have steadily grown since 1997. The main reason for trade deficit, regardless that Turkey in the 2000's has given precedence to Russia as the main energy provider, is that Turkey could not continue the "goods for energy" deal which was carried out in the framework of the treaty it signed with the USSR in 18.9.1984 This work will evaluate the last period of the trade relations between Turkey and Russia.

Keywords: Turkey, Russian Federation, External Trade, Deficiency of External Trade, Import, Export.

1. GİRİŞ

* Bu makale; İstanbul Aydın Üniversitesi Ortadoğu ve Kafkasya Uygulamaları ve Araştırmaları Merkezi ile İstanbul Aydın Üniversitesi Türkiye Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi işbirliğiyle 10 Mart 2016 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Türkiye - Rusya İlişkileri 'Vladimir Putin Rusyası Nereye Gidiyor? Ulusal Sempozyumunda yapılan konuşmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, ezengin@yahoo.com.

24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus bombardıman uçağının Suriye sınırındaki mevzileri bombalarken Türkiye sınırlarını geçmesi ve yapılan uyarılara rağmen sınır ihlaline devam etmesi sonucu Türk jetleri tarafından vurularak düşürülmesi, son on yılda ikili münasebetlerde çok yönlü işbirliği kaydeden Türkiye ve Rusya arasında ciddi bir krize yol açmıştır. Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'in ve Rusya yönetimi ve kamuoyunda etkili olanların olay sonrasındaki açıklamaları ve Moskova'nın Türkiye'yi doğrudan sıkıştırmaya yönelik izlediği politikalar, Türkiye-Rusya ilişkilerini neredeyse durma noktasına getirmiştir.¹ Bu gelişmelerle birlikte, Türkiye-Rusya Federasyonu ilişkileri her iki ülkenin gündeminde en önemli konu ve tartışma alanlarından birisi haline gelmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında Rusya Federasyonu (Çarlık Rusya'sı, SSCB ve RF) ile Türkiye (Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti) ilişkileri 500 yıldır devam etmektedir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler köklü bir tarihsel mirasa dayanmaktadır. Beş yüzyıllık Türk-Rus ilişkilerinin tarihine bakıldığında barış ve işbirliğine dayanan dönemlerin istisnai aşamalar olduğu görülmektedir.² I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçen dönem içinde Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu çok sayıda savaşta karşı karşıya gelmişlerdir. Geçmişin güçlü imparatorluklarının emperyal mirasına sahip bu iki toplum, aynı zamanda benzer bir emperyalizm sonrası travma tecrübesini paylaşmaktadırlar.³ Aktürk'ün büyük bir isabetle tespit ettiği gibi; "... eğer Avrasya'nın bu iki büyük gücü 18., 19. ve 20. yüzyıllarda olduğu gibi askeri, ekonomik ve demografik güçlerini birbirleriyle çatışmaya, menfi bir rekabete kanalize ederlerse, sadece gelecekteki büyüme potansiyellerini heba etmekle kalmayıp, son on yıldaki askeri, ekonomik ve politik kazanımlarını da kaybetme noktasına sürüklenebilirler. Türk-Rus ilişkilerinin önceki yüzyılları, bu iki gücün kıyasıya çekişmesinin ve savaşmasının ancak başka küresel

¹ Vügar İmanbeyli, "Uçak Krizi ve Türkiye-Rusya İlişkileri", **SETA Perspektif**, s. XIX, Aralık 2015, s. 1.

² Erhan Büyükkakıncı, "Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş", Erhan Büyükkakıncı ve Eyüp Bacanlı, (der.), **Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler**, Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara 2012, s. 779.

³ Bülent Aras, "Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık", **SETA Analiz**, s. X, Ağustos 2009. (<http://arsiv.setav.org/Ups/dosya/6743.pdf> Erişim 20. 03. 2016) s. 4-14.

aktörlerin yükselişini ve nispeten güçlenmesini sağlamıştır.”⁴ Türkiye ve Rusya Federasyonu, Avrupa siyasal tarihinde büyük güç olmuş iki eski imparatorluğun varisleri olarak, Avrasya jeopolitiğinde Tuna-Karadeniz–Hazar Denizi üçgeninde güçler dengesini şekillendiren aktörler olmuşlardır.⁵ Türkiye ve Rusya’ya Kafkaslar’dan Balkanlar’a, Orta Doğu’dan Orta Asya’ya uzanan bir coğrafyada farklı bölgesel kimliklere ve çıkar algılamalarına sahiptir. Türk-Rus ilişkilerinin genel yapısı işbirliği ve rekabetin önümüzdeki yıllarda da ilişkilerin olmazsa olmazı olmaya devam edeceğine işaret etmektedir. İlişkileri değerlendirirken olabildiğince gerçekçi olmak gerekmektedir. Gerçekçi olmak, ilişkilerde temkini elden bırakmamayı da gerektirmektedir. Türkiye ve Rusya’nın günümüzde ulaştıkları çok boyutlu ortaklığını aynı zamanda tarihin kötü izlerini ve paylaşılan coğrafyanın zorluklarını da beraberinde taşıdığını unutmamak gerekmektedir.⁶

2015 yılı sonları itibariyle yaşanan Uçak Krizi Türkiye-Rusya Federasyonu ilişkilerinin yeniden ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Her iki ülke açısından siyasi/ideolojik çıkarların (Panslavizm-Pantürkizm, Yeni Osmanlılık vb.) çatıştığı bilinmektedir. Bu çıkar çatışmasının bir kenara bırakılıp bırakılamayacağı tartışması dışarıda tutulduğunda ilişkilerin ticari ve ekonomik boyutunda sürdürülebilirliğin nasıl sağlanacağı sorusuna Türkiye açısından cevap aranmalıdır. “Türkiye-Rusya Federasyonu ilişkilerinin durumu, Türkiye’nin en azından son on yıldır devam eden barış içinde yükseliş trendinin gelecekte de sürdürülüp sürdürülemeyeceğine etki edecek olan belki de en önemli dış politik etkidir. Eğer Türkiye ve Rusya, en azından doğrudan çatışmaya girişmezse ve tercihen dolaylı çatışmalardan da uzak durabilirse, Türkiye’nin ve belki Rusya’nın da son on yılda yakaladığı büyüme trendi önümüzdeki yıllarda da devam edebilir.”⁷

⁴ Şener Aktürk, “Türk-Rus İlişkilerinin Realist Bir Değerlendirmesi, 2002-2012: Zirveden Dibe mi?”, **Hazar Raporu**, Bahar 2013, s. 55-58, (<http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/MakaleAnalizler/SenerAkturk.pdf> 20. 02. 2013).

⁵ Mehmet Arslan, “Türkiye’nin Rusya ile Ekonomik İlişkileri ve Bu İlişkilerin Rusya Federasyonunda Yaşayan Türk Dilli Halklara Yansımaları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi**, s. XVI, İstanbul 2013, s. 46-75.

⁶ Fatih Özbay, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, **Bilge Strateji**, c. II/IV, (Bahar 2011), s. 67-71.

⁷ Aktürk, “Türk-Rus İlişkilerinin Realist Bir Değerlendirmesi 2002-2012: Zirveden Dibe mi?”, s. 55-58.

Tarih boyunca aralarındaki ilişkinin rekabet ve çatışma ile tanımlandığı Türkiye ve Rusya Federasyonu, 1990’larda oluşan ‘yeni dünya düzeni’ ile birlikte farklı bir ilişki biçimi benimsemeye başlamıştır.⁸ Soğuk Savaş dönemi boyunca iki ülke arası ilişkilerin esas olarak “gergin” ve “mesafeli” olmuştur.⁹ Türkiye-Rusya ilişkileri Soğuk Savaşın ardından yaşanan dönemde daha önce görülmemiş bir dönüşüme uğramıştır. Ancak bu dönüşüm, beraberinde bir ikilemi de getirmiştir. 1990’ların başından itibaren Türkiye ve Rusya bir yandan artan ekonomik işbirliği içinde ortak haline gelirken, öte yandan Avrasya’nın yeni keşfedilen jeopolitiğinde birbirlerini rakip olarak algılamışlardır. Bu ikilem, yeni gelişen ilişkilerin yapısında da rol oynamış, ilişkiler rekabet ve işbirliğinin ortak etkisi altında şekillenmiştir.¹⁰ Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde çerçeve ya da sınır oldukça hassastır ve ilişkilerdeki sınırları ya da çerçeveyi daraltmak da genişletmek de her iki ülkenin inisiyatifinde olan bir konudur.¹¹

Rusya, en azından son iki yüz elli yıldır Türkiye’nin en büyük ve önemli komşusu ve yakın çevresinde en ciddi rakibi olagelmıştır. Bugün de, Almanya-İtalya sınırından Çin-Hindistan sınırına kadar uzanan geniş Merkezi Avrasya bölgesinin en büyük iki ekonomik ve askeri gücü şüphesiz Rusya ve Türkiye’dir. Bu durum Türk-Rus ilişkilerinin tarihin hemen her döneminde çok büyük çekişmelere, rekabete ve savaşlara sahne olmasına neden olmuştur. Tevil edilemeyecek bu büyük ve acı gerçeğin istisnası olarak karşımıza ancak iki dönem çıkıyor: 1920’li yıllarda Moskova’daki genç Bolşevik rejimiyle Ankara’daki genç Cumhuriyet rejiminin arasında, en azından 1933-1936 dönemine kadar devam eden on, on beş yıllık güçlü bir dostluk ve hatta ittifak dönemi ve Soğuk Savaş’ın bitişinden sonra, özellikle 1990’ların ortalarından en azından 2008 yılına kadar devam eden ciddi bir dostluk ve hatta stratejik ortaklık dönemi Türk-Rus ilişkilerinin güçlü dostluk ve ortaklık seviyesinde olduğu iki dönemdir.¹² 2008- 2012 döneminde de, karşılaşılan bir takım ciddi anlaşmazlıklara ve dolaylı çatışmalara rağmen

⁸ Merve İrem Yapıcı, “1990’lar Boyunca Türkiye-Rusya İlişkileri: İstikrarsızlık İçinde İstikrar”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, X/40, 2014, s. 122.

⁹ Muzaffer Ercan Yılmaz, ”Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, **Akademik Fener**, s. 13, 2010, s. 28.

¹⁰ Aras, “Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık”, s. 4-14.

¹¹ Özbay, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, s. 67-71.

¹² Aktürk, “Türk-Rus İlişkilerinin Realist Bir Değerlendirmesi, 2002-2012: Zirveden Dibe mi?”, s. 55-58.

Türk-Rus ortaklığı ve dayanışması yine de Soğuk Savaş ve Osmanlı-Çarlık Rusya'sı dönemleriyle karşılaştırılmayacak kadar olumlu ve başarılı bir şekilde devam etmiştir. 2008-2012 döneminde ortaya çıkan ve gitgide büyüyen anlaşmazlık ve çatışmaların sebebi de, Türk ve Rus siyasi karar vericilerinin kişisel tercihlerinin sonucu olmaktan çok, iki ülkenin karşılıklı askeri ve ekonomik güç unsurlarında gözlenen çarpıcı değişikliklerdir.¹³

Şahtahtı ve Şahbazov'un vurguladığı gibi, “bu arada bazı dış güçlerin Türkiye-Rusya ilişkilerinin normale dönmemesinden çıkar sağladıkları da göz ardı edilmemelidir.” Çünkü ekonomik ve ticaret ilişkilerinin bozulması hem Türkiye hem de Rusya ekonomileri için milyarlarca Amerikan doları tutarında kayıp anlamını taşımaktadır. Ekonomik kayıplar, öncelikle on yıllar boyunca kazanılmış pazarların karşılıklı şekilde kaybedilmesi olarak yaşanacaktır.¹⁴ Türkiye ve Rusya rekabeti ve çatışmasından yukarıda da belirtildiği üzere, bölge dışı güçler kazançlı çıkacaklardır.

2. TEMEL TİCARET ORTAKLARININ TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDEKİ YERİ

Türkiye, 1929 yılında yaşanan Büyük Ekonomik Bunalımın etkisiyle dış ticarete aşırı korumacılığa başlamış ve korumacılığa dayanan dış ticaret politikasını 1980’lerin başına kadar sürdürmüştür. 1980’li yıllarla birlikte serbest piyasa ekonomisi düşüncesi ağırlık kazanmaya başlayınca ithal ikameci sanayileşme stratejisinden vazgeçilerek, ihracatı teşvike dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Böylece dış ticarete korumacılığa nazaran ihracatın teşviki ve artırılması daha öncelik bir hal almıştır.¹⁵ Bu dönüşüm her ne kadar ihracatı artırsa da ithalattaki artış daha fazla olmuş ciddi dış ticaret açıkları ortaya çıkmıştır.

Tablo 1: Türkiye’nin 2010-2015 Yılları Arasında Temel Ticaret Ortaklarıyla Ticaretinin Genel Görünümü (milyar \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
--	------	------	------	------	------	------

¹³ Aktürk, “Türk-Rus İlişkilerinin Realist Bir Değerlendirmesi, 2002-2012: Zirveden Dibe mi?”, s. 55-58.

¹⁴ Sabir Şahtahtı, Röşen Şahbazov, “Uçak Krizinin Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerine Etkisi”, **Avrasya Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi**, s. 33, s. 22-25.

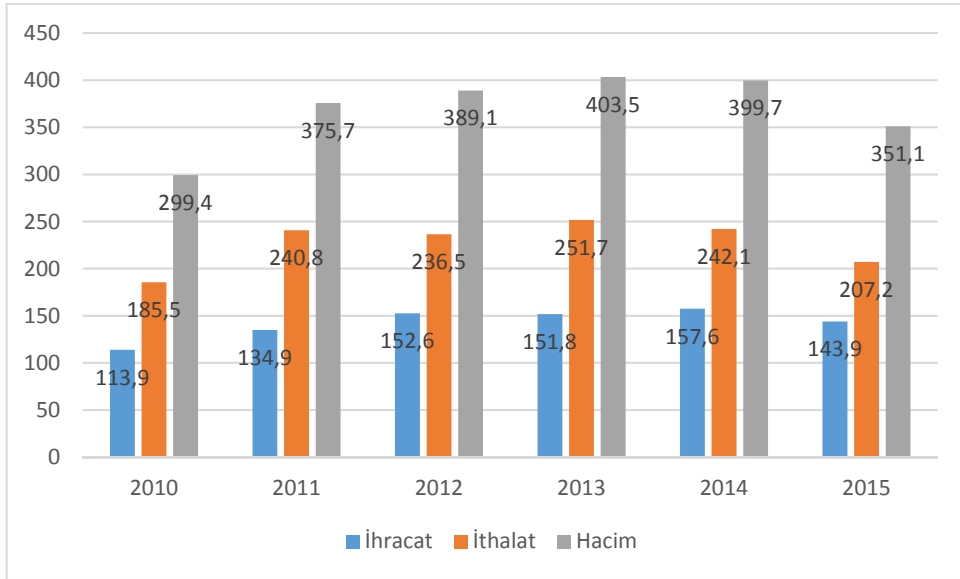
¹⁵ Cemalettin Kalaycı, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye’nin Açmazları”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi**, VIII/1, Nisan 2013, s. 38-42.

İhracat	13,9	134,9	152,6	151,8	157,6	143,9
İthalat	185,5	240,8	236,5	251,7	242,1	207,2
Hacim	299,4	375,7	389,1	403,5	399,7	351,1

Kaynak: TÜİK ve <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa> verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye dış ticaretinde, ihracat içerisindeki en yüksek pay sırasıyla Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa gibi Avrupa Birliği (AB) ülkelerine aittir. Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülke Almanya olup, 2011 yılı itibarıyla bu ülkeye yapılan ihracat yaklaşık olarak 13,96 milyar dolardır. Veriler ithalat açısından incelendiğinde ise, Türkiye'nin en fazla ithalatı sırasıyla Rusya Federasyonu, Almanya, Çin ve ABD'den yaptığı görülmektedir.¹⁶

Grafik 1: Türkiye'nin 2010-2015 Yılları Arasında Temel Ticaret Ortaklarıyla Ticaretinin Genel Görünümü (milyar \$)

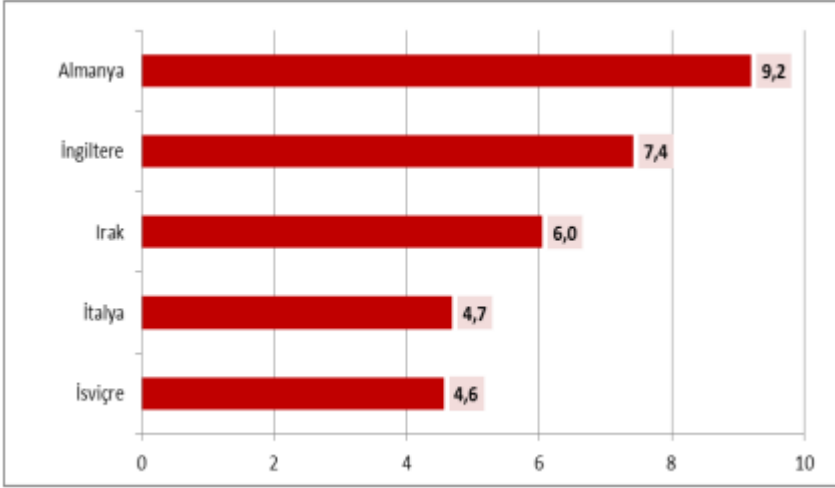

Kaynak: TÜİK ve <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa> verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

2000-2010 döneminde Türkiye'nin dış ticaret açığı ülkeler itibarıyla incelendiğinde en fazla dış ticaret açığı verilen ülkelerin sırasıyla Rusya Federasyonu, Çin ve ABD olduğu görülmektedir.

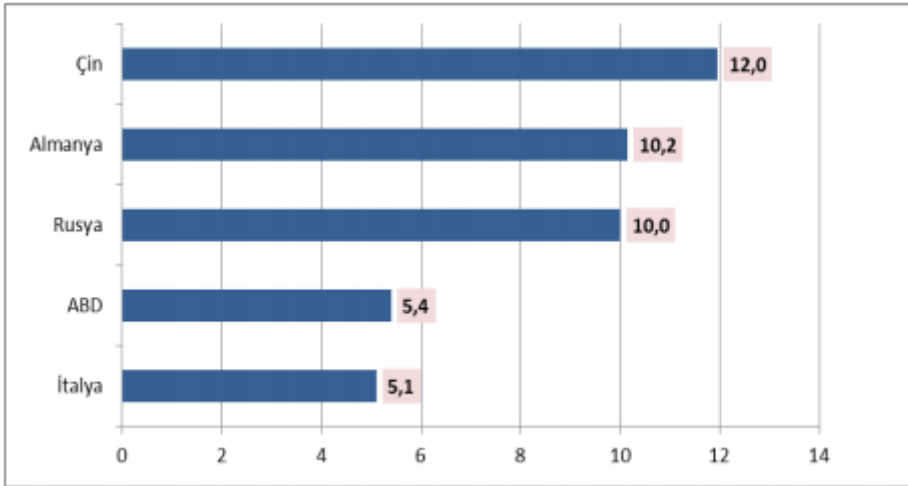
¹⁶ Kalaycı, "Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları", s. 38-42.

Tablo 2: Türkiye'nin İhracatında İlk 5 Ülke (% Pay)

Kaynak: TÜİK ve http://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-211707;jsessionid=UZSaf31GPGGwDFJP2O5UMpmWnh3XjnrK3p_QPNbp7C-nLkWeyIj!427323134 verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

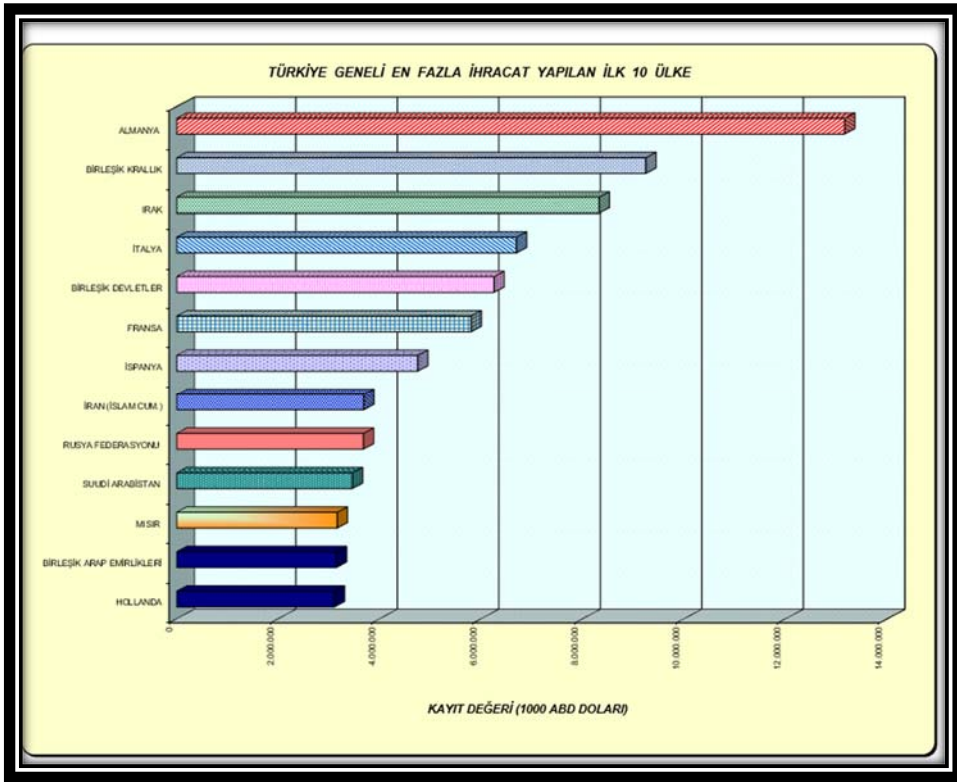
Tablo 3: Türkiye'nin İthalatında İlk 5 Ülke (% Pay)

Kaynak: TÜİK ve http://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-211707;jsessionid=UZSaf31GPGGwDFJP2O5UMpmWnh3XjnrK3p_QPNbp7C-nLkWeyIj!427323134 verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

2011 yılında ise en fazla dış ticaret açığı verilen ülke Çin olmuştur. Bu üç ülke ile yapılan ticaretten kaynaklanan açık, toplam dış ticaret açığının yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır. Özellikle Rusya Federasyonu, yapılan yüksek enerji ithalatı nedeniyle Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye'nin toplam dış ticaret açığı içerisinde Rusya Federasyonu'nun payı 2000 yılında yüzde 12, 2008 yılında yüzde 36, 2009 yılında yüzde 42, 2010 yılında yüzde 24 ve 2011 yılında ise yüzde 17'dir.¹⁷

Grafik 2: En Fazla İhracat Yapılan İlk 10 Ülke

Kaynak: <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>

Rusya Federasyonu ile yapılan ticaretten kaynaklanan dış ticaret açığının büyüklüğü ve sürekliliği bu çalışmanın konu olarak seçilmesinde belirleyici olmuştur. İki ülke arasındaki ticaretin her geçen yıl Rusya Federasyonu lehine gelişmesi nedeniyle, bu

¹⁷ Kalaycı, "Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları", s. 38-42.

ülkeyle yapılan ticarete 1995 yılı itibariyle yaklaşık olarak yüzde 60 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2011 yılında yaklaşık yüzde 25 düzeyine düşmüştür.¹⁸

Tablo 4: Türkiye İhracatının Bölgesel Dağılımı

Milyon Dolar	Ocak-Ekim				
	2014	Pay (%)	2015	Pay (%)	Değişim (%)
A-AB (28)	57.5	43.8	53.0	44.0	-7.7
B-SERBEST BÖLGELER	1.9	1.4	1.6	1.3	-15.9
C- DİĞER ÜLKELER	71.9	54.8	65.9	54.7	-8.4
1 DİĞER AVRUPA	13.1	10.0	12.6	10.4	-3.9
2-AFRİKA	11.5	8.7	10.2	8.5	-10.8
Kuzey Afrika	8.1	6.2	7.0	5.8	-13.9
Diğer Afrika	3.3	2.5	3.2	2.7	-3.3
3-AMERİKA	8.2	6.3	7.7	6.4	-6.9
Kuzey Amerika	5.8	4.5	5.9	4.9	0.4
Orta Amerika ve Karayip	0.8	0.6	0.7	0.6	-14.3
Güney Amerika	1.6	1.2	1.1	0.9	-29.8
4-ASYA	34.4	29.3	34.8	28.9	-9.4
Yakın ve Ortadoğu	28.8	21.9	26.2	21.7	-9.1
Diğer Asya	9.6	7.3	8.6	7.2	-10.4
5-AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA	0.5	0.4	0.5	0.4	4.1
6- DİĞER ÜLKE VE BÖLGELER	0.2	0.2	0.1	0.1	-56.9
TOPLAM	131.3	100.0	120.5	100.0	-8.2

Kaynak: TÜİK ve http://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-211707;jsessionid=UZSaf31GPGGwDFJP2O5UMpmWnh3XjnrK3p_QPNbp7C-nLkWeyIj!427323134 verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

¹⁸ Kalaycı, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye’nin Açmazları”, s. 38-42.

Tablo 5: Türkiye İthalatının Bölgesel Dağılımı

Milyon Dolar	Ocak-Ekim				
	2014	Pay (%)	2015	Pay (%)	Değişim (%)
A-AB (28)	73.2	36.79	65.19	37.63	-10.96
B-SERBEST BÖLGELER	1.07	0.54	1.03	0.60	-3.09
C- DİĞER ÜLKELER	124.72	62.67	107.00	61.77	-14.20
1 DİĞER AVRUPA	29.67	14.88	23.86	13.77	-19.42
2-AFRİKA	4.71	2.36	4.27	2.47	-9.17
Kuzey Afrika	2.86	1.43	2.52	1.46	-11.57
Diğer Afrika	1.85	0.93	1.75	1.01	-5.46
3-AMERİKA	15.52	7.80	15.09	8.14	-9.20
Kuzey Amerika	11.43	5.74	10.18	5.87	-10.94
Orta Amerika ve Karayip	0.92	0.46	0.89	0.51	-3.13
Güney Amerika	3.17	1.60	3.02	1.75	-4.71
4-ASYA	63.44	31.88	56.04	32.35	-11.67
Yakın ve Ortadoğu	16.95	8.52	11.50	6.64	-32.15
Diğer Asya	46.49	23.36	44.54	25.71	-4.20
5-AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA	0.39	0.19	0.48	0.28	24.71
6- DİĞER ÜLKE VE BÖLGELER	11.06	5.56	8.26	4.77	-25.30
TOPLAM	199.0	100.00	173.23	100.00	-12.95

Kaynak: TÜİK ve http://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-211707;jsessionid=UZSaf31GPGGwDFJP2O5UMpmWnh3XjnrK3p_QPNbp7C-nLkWeyIj!427323134 verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 6: Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı

Sıra No	Ülke	Milyon Dolar		
		2013	2014*	2015*
1	İspanya	506	54	2.140
2	ABD	326	169	1.462
3	Hollanda	918	1.904	971
4	Rusya	875	728	756
5	Belçika	60	37	732
6	Çin	9	28	446
7	İngiltere	300	871	391
8	Katar	469	8	350
9	Lüksemburg	278	202	330
10	Malezya	12	0	317
11	Japonya	439	202	292
12	Azerbaycan	803	715	286
13	Almanya	1.968	568	263
14	İsviçre	204	106	147
15	İtalya	146	471	146
16	Fransa	217	95	141
17	Yunanistan	68	80	81
18	Birleşik Arap Emirlikleri	176	90	60
19	Güney Kore	61	39	58
20	Avusturya	647	46	46
LİSTE TOPLAMI		8.482	6.413	9.415
TOPLAM		9.866	7.024	9.652

*Ocak- Ekim

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi İstatistikleri ve

http://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-211707.jsessionid=UZSaf31GPGGwDFJP2O5UMpmWnh3XjnrK3p_QPNbp7C-nLkWeylj!427323134
verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 7: İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon \$)	2013	2014	% Değişim	% Pay (2014)	2014*	2015*	% Değişim	% Pay (2014)
AB-28	63.040	68.519	8,7	43,5	53.028	57.458	8,4	44,0
Bağımsız Devletler Topluluğu	16.924	15.618	-7,7	9,9	8.975	13.028	45,2	7,4
Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi	1.662	3.795	128,4	2,4	5.950	3.601	-39,5	4,9
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	11.898	11.718	-1,5	7,4	8.016	9.370	16,9	6,7
İslam İşbirliği Teşkilatı	49.371	48.629	-1,5	30,9	35.873	39.846	11,1	29,8
Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	20.368	19.688	-3,3	12,5	12.174	16.434	35,0	10,1
Serbest Ticaret Anlaşması Yapılan Ülkeler**	14.942	17.628	18,0	11,2	20.188	23.651	17,2	16,8
OECD Ülkeleri	68.684	76.680	11,6	48,6	63.183	64.348	1,8	52,4
Türk Cumhuriyetleri	6.908	7.109	2,9	4,5	4.531	5.900	30,2	3,8
Genel Toplam	151.803	157.620	3,8	100	120.505	131.274	8,9	100,0

Kaynak: TÜİK ve [http://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-](http://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-211707.jsessionid=UZSaf31GPGGwDFJP2O5UMpmWnh3XjnrK3p_QPNbp7C-nLkWeylj!427323134)

[211707.jsessionid=UZSaf31GPGGwDFJP2O5UMpmWnh3XjnrK3p_QPNbp7C-nLkWeylj!427323134](http://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-211707.jsessionid=UZSaf31GPGGwDFJP2O5UMpmWnh3XjnrK3p_QPNbp7C-nLkWeylj!427323134)
verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 8: 2005 Yılı İhracatında İlk 20 Ülke (1000\$)

	ÜLKE	TOPLAM	% PAY
1	ALMANYA	9.444.047	14,27
2	İNGİLTERE	5.824.522	8,80
3	İTALYA	5.631.562	8,51
4	ABD	4.814.971	7,28
5	FRANSA	3.773.053	5,70
6	İSPANYA	2.991.596	4,52
7	İRAK	2.778.210	4,20
8	RUSYA	2.612.589	3,95
9	HOLLANDA	2.430.469	3,67
10	ROMANYA	1.800.068	2,72
11	BİRLEŞİK ARAP EMİRLİĞİ	1.538.465	2,32
12	İSRAİL	1.469.796	2,22
13	BELÇİKA	1.308.218	1,98
14	BULGARİSTAN	1.168.480	1,77
15	YUNANİSTAN	1.135.440	1,72
16	SUUDİ ARABİSTAN	1.130.267	1,71
17	İRAN (İSLAM CUM.)	905.895	1,37
19	UKRAYNA	883.232	1,33
18	POLONYA	831.957	1,26
20	CEZAYİR	811.808	1,23
	İlk 20 Ülke Toplam	53.284.644	80,52
	Genel Toplam	66.175.058	100,00

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html> verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

3. TÜRKİYE VE RUSYA FEDERASYONU ARASINDAKİ İLK TİCARİ ANLAŞMA

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ticari faaliyetlere bakıldığında, 1922 yılından itibaren birçok sorun yaşandığı ve ilişkilerin siyasi boyutta olduğu kadar iyi olmadığı görülmektedir. Lozan Görüşmeleri sırasında Rusların tehditkâr tutumu ekonomik ilişkilerin düzelmesini geciktirmiştir. 1925 yılında Paris’te, 1926 yılında ise Odessa’da, görüşülen ekonomik sorunlar bir türlü çözülememiştir. Çözümün bu kadar zor olmasında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye karşı izlemiş olduğu ekonomi politikası önemli bir role sahiptir. Ruslar bazı Türk mallarının ithal edilmesini istememekte ve

İstanbul, İzmir, Trabzon, Mersin, Erzurum, Konya, Kars ve Artvin’de diplomatik ayrıcalıklara sahip ticaret temsilcilikleri açmak istemektedir.¹⁹

17 Aralık 1925 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin ile Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey Paris’te yeni bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalamıştır.²⁰ Gürün’e göre; Türk-Rus ilişkilerindeki yakınlığın, samimiyetin ve işbirliğinin doruk noktaya ulaştığı yıllar, 1925 anlaşmasının imzasından itibaren 1933 senesine uzanan dönemdir. 1933’den itibaren doruk noktadan aşağıya doğru iniş başlayacaktır.²¹

11 Mart 1927 günü, iki ülke arasında imzalanan “Ticaret ve Seyrisefain” Antlaşması ile Ankara’daki Sovyet Ticaret Mümessilliği, Türkiye’deki Sovyet elçiliğinin bir parçası olarak kabul edilmiş ve ayrı bir antlaşma ile Türkiye’deki çeşitli vilayetlerde, Ticaret Mümessilliği şubesi açma hakkının Sovyetler Birliği’ne verilebileceği kararlaştırılmıştır. Antlaşmada yer alan bir madde ile üçüncü bir devlete gönderilecek malların gümrüğe tabi olmadan kendi ülkelerinden transit olarak geçmesi kabul edilmiştir. Böylece Türk mallarının Batum limanından transit geçiş hakkı elde etmesi sağlanmıştır. Hatırlanacak olursa 1921 yılında Moskova Antlaşması ile Batum, Gürcistan’a bırakılmış, ancak Batum limanının kullanılmasında Türkiye’ye ayrıcalıklar tanınmıştır. 1927 yılına gelindiğinde buna benzer bir ifadenin tekrar gündeme gelmesi, Moskova Antlaşması’nda yer alan kurallara riayet edilmediğini göstermektedir.²²

Türkler ve Ruslar bir taraftan siyasi anlaşmalar yaparken diğer taraftan da ticari ilişkiler geliştiriyorlardı. Fakat siyasi ilişkilerin kurulduğu bu yıllarda Ruslar, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu petrol gibi maddeleri göndererek ticari ilişkiler de kurmak istiyordusa

¹⁹ Cenk Şen, “Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Isparta-2006. S. 67-70.

²⁰ Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, TTK yay., Ankara 1991, s. 109-125.

²¹ Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, s. 109-125.

²² Şen, “Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953)”, s. 67-70.

da Türk tarafı bu dönemde Ruslara ne olumlu ne de olumsuz cevap vererek çekingen ve oyalayıcı bir tutum sergiliyordu.²³

Bu dönemde petrol, seker ve dokumalar, Rusların Türkiye'ye ihraç ettikleri başlıca mallardı. Cumhuriyetin ilanından sonra ise Türk yöneticiler Rusya ile ticari faaliyetler göstermekte biraz daha cesaretli bir tutum takındılar. Bu dönemde, 1923 yılında Türkiye Rusya'dan yapmış olduğu ithalat toplam ithalatının %2'si iken ertesi yıl bu rakam %3.29'u bulmuştur. Tütün, maden ve hayvan ihracatına karşılık Rusya'dan petrol, yiyecek malzemesi, aydınlatma malzemesi alınıyordu.²⁴

1926 yılına gelindiğinde iki ülke arasında ticari nedenlerle pürüzler yaşanmış, Türkiye'den Rusya'ya giden mallar için ya yüksek vergiler istenmiş ya da Türk mallarına el konulmuş. Bu konuda Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü ve Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin arasında görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sonucunda 11 Mart 1927 tarihinde Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması imzalanmıştır.²⁵ 1927 yılında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla, 11 Mart 1927 tarihinde Ankara'da Ticaret ve Seyrisefarin Antlaşması imzalanmıştır.²⁶ Bu anlaşmaya göre Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki ticari temsilciliklerinin statüsü düzenlenerek ticari temsilciler diplomatik dokunulmazlık kazanmışlardır. İstanbul, İzmir, Trabzon, Mersin, Erzurum, Konya ve Eskişehir'de ticari temsilcilikler açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca taraflar üçüncü bir devlete gönderilecek malların gümrüğe tabi olmadan kendi ülkelerinden transit olarak geçmesini kabul etmişlerdir. Böylece, Türkiye kaynaklı mallara Batum'dan transit geçiş hakkı tanınmış oldu. Son olarak da bu anlaşmayla Türkiye'nin Rusya'ya ihracatına yıllık değer sınırlaması getirildi.²⁷

²³ Tuğba Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari Ve Ekonomik İlişkileri Üzerine", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Journal of Social Sciences**, 2012-1/24 s. 95.

²⁴ Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine", s. 95.

²⁵ Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine", s. 96.

²⁶ Çağatay Benhür, "1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma", **Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s. 24. s. 301.

²⁷ Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari Ve Ekonomik İlişkileri Üzerine", s. 96.

Bu antlaşma, Türkiye'nin, Sovyetler Birliği ile olan ekonomik sorunlarını tam anlamı ile çözümlenememiştir. Dünya genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılardan en az derecede etkilenmek isteyen iki tarafta, bu antlaşmadan menfaatleri doğrultusunda faydalanmak istemiş, zaman zamanda antlaşmanın göz ardı edilmesi söz konusu olmuştur.²⁸ Dünyanın sürüklendiği ekonomik buhran döneminde bu ticaret anlaşması zaman zaman göz ardı edilmiştir. Zaman zaman Ruslar, Türk mallarının içine özellikle gönderilen derilerin arasına yabancı mallar karıştırıldığını iddia ederek ticareti durdurmuştur. Türkiye ise gönderilen malların tamamının Türk malı olduğunu fakat Rus gümrük memurlarının haksız kazanç sağlamak için ya malları beklettiğini ya geri gönderdiğini ya da yüklü vergilerle kabul ettiğini savunmuştur.²⁹ Bu durum daha çok Sovyetler Birliği için geçerlidir. 20 Ağustos 1933'te, Türkiye Başbakanlığı'na çekilen bir telgrafta: "Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin ihraç ettiği çimento, tütün, trikotaj ve buğday gibi ürünlerin fiyatını düşürerek piyasaya sürmesinden dolayı zarar ettiğini, Rusların, Türk pazarından aldığı bir miktar mal ile bu zararı karşılayamadığı" belirtilmiştir. 1927 yılında, iki ülke arasında imzalanan ticaret antlaşması daha önceki dönemlerde Sovyetler Birliği'nin, Türk mallarına uyguladığı kısıtlamaları tam anlamıyla ortadan kaldırmamıştır.³⁰ Hatta bu antlaşma ile resmen Türkiye'nin Sovyetler Birliğine olan ihracatına yıllık değer sınırlaması getirilmiştir.

Bu sorunların çözümü için Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp (Baydur) Ankara'ya gelerek konu hakkında bilgi almış ve aynı zamanda İktisat Bakanlığı Dış Ticaret Müdürü Avni Bey de Türk tüccarlar ile Ruslar arasındaki Sovyetler Birliği'ne gönderilen ürünlerden özellikle derilerin Türk malı olmadığı konusunda yaşanan ihracat sorunları nedeniyle araştırma yapmak için Ankara'ya 1929 yılı Ağustos ayında bir ziyaret gerçekleştirmiştir.³¹ Aynı yılın ağustos ayında ticari sorunları gidermek için Türk ve Ruslardan oluşan bir araştırma komisyonu oluşturulmuşsa da Türk dericilere mallarını 1 Eylül 1929'a kadar gönderme fırsatı tanınmış fakat konu nihai bir çözüme

²⁸ Şen, "Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953)" S. 67-70.

²⁹ Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari Ve Ekonomik İlişkileri Üzerine", s. 96.

³⁰ Şen, "Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953)" S. 67-70.

³¹ Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine", s. 96.

kavuşturulamamıştır. Türk tüccarlar limanlarda sorunlarla karşılaşmaya devam ederken Ruslar sorunsuz olarak kendi mallarını Türkiye'ye göndermeye devam etmişlerdir.³²

Bu anlaşmazlıkların sürüp gitmesi üzerine Rus Dışişleri Komiserliği Şark Genel Müsteşarı M. Karahan Türkiye'ye bir ziyaret düzenlemiş ve iki ülke arasında 6 aylık bir ticaret anlaşması daha imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre ihracat işi milli bankalara bırakılmış ve Ziraat Bankası ile Sanayi ve Maadin Bankası gibi Milli Bankalar aracılığıyla bir ticaret şirketi kurulmuş ticaretin bu şirketler aracılığıyla yapılacak olması da Türk tüccarlarının hoşuna gitmemiştir.³³

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ticaret 1927 Antlaşması'nın imzalanmasıyla üç yıl içerisinde iki kat artmıştır. Ekonomik bunalım döneminde iki ülke arasında gelişen ticari faaliyetler, Türkiye'nin ekonomik açıdan rahatlaması bakımından önemlidir. 1928 yılında, Türk Hükümeti tarafından kurulan banka konsorsiyumuna (şirketler birliği) Rusya'dan Vnestorgbank katılarak, Türk ekonomisini desteklemiştir. Bu dönemde Sovyet dış ticaret kurumları Türk mallarını almak için Türk bankalarına 6.000.000 dolarlık para aktarımında bulunmuşlardır. Fakat ticari ilişkilerin en iyi olduğu dönemlerde dahi Türkiye'nin dış ticaretinde SSCB'nin yeri yüzde 6-7'yi geçmediği için, Türkiye'nin Sovyetlerle olan ticareti yaşanan ekonomik sıkıntıları giderememiştir.³⁴

Ticari anlaşmazlıklar iki ülke arasında devam ederken bununla çelişen siyasi bağlılıkların yaşanması da aynı tarihlere denk düşmektedir. 1925 yılında imzalanan dostluk ve saldırmazlık anlaşmasının süresi 1929 yılında 2 yıl daha uzatılmış ve Türkiye Litvinov protokolüne imza atmıştır.³⁵

Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında gerek ticaret alanında gerekse temsilcilik konusunda bu kadar sorun varken, Türk-Sovyet Ticaret Antlaşmasının imzalanmasında, Sovyetler Birliği'nin İngiltere ile yaşadığı sorunların etkisi göz ardı edilemez.

³² Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine", s. 96.

³³ Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine", s. 96.

³⁴ Şen, "Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953)", s. 67-70.

³⁵ Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari Ve Ekonomik İlişkileri Üzerine", s. 96.

İngiltere'nin, Sovyetler Birliği'ne uyguladığı ekonomik ve siyasi baskı karşısında Ruslar, Türkiye ile bir antlaşma imzalayarak bir çıkış noktası bulmak istemiştir. İngiltere ile savaşın eşiğine gelen Ruslar, bir taraftan silahlanmaya diğer taraftan da komşuları ile olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Türkiye'de Sovyetler Birliği ile olan dostluğun zarar görmemesi için bu antlaşmayı imzalamıştır.³⁶

İzvestiya gazetesinin 15 Mart 1927 tarihli sayısında, imzalanan Ticaret ve Seyrüsefa Antlaşması ile ilgili olarak: Türkiye'nin ekonomik ve politik çıkarlarının nerede olduğunu anladığı ifade edilmiş ve Rusların bu antlaşmayı bir başarı olarak algıladıkları belirtilmiştir. İki taraf arasında ticari alanda yaşanan sorunların temelinde ise Sovyetler Birliğinde, ticaretin devlet, Türkiye'de ise tüccarlar tarafından yapılmasından kaynaklandığı görülmüştür. Bu sorunları gidermek Sovyetler Birliği açısından Türklerin Batıya kaymasını engellemek, Türkiye açısından ise Ruslarla olan dostluğu sürdürmek amacı ile iki ülke arasında karşılıklı birçok ziyaret gerçekleşmiştir.³⁷ Türkiye zamanla ekonomisini tek bir devletten sağlayacağı sermaye ile yürütemeyeceğini anlamış, siyasi açıdan Batıya yaklaşma politikasını, ekonomi politikasında da benimsemiştir.³⁸

4. TÜRKİYE-RUSYA FEDERASYONU TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki bazı görüş ayrılıklarına rağmen, tamamlayıcılık, karşılıklı çıkar ve iyi komşuluk gibi bazı objektif faktörlerin ekonomik ilişkilerin gelişmesine her zaman ivme kazandıracakı düşünülmektedir.³⁹ Türkiye-Rusya Federasyonu ekonomik ve ticari ilişkilerinin birbirini tamamlayıcı bir yapıya sahip olduğu ileri sürülmektedir. Türkiye'nin tüketim malları ve başta müteahhitlik olmak üzere hizmet ihraç etmesi, çok sayıda Rus turisti ağırlaması, Rusya'dan yarı mamul ürünler ile petrol, doğalgaz ve taşkömürü satın alması bu teşhisi doğrular gözükmektedir.

³⁶ Şen, "Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953)", s. 67-70.

³⁷ Bilge, A. Suat, **Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara 1992 s. 103-105.

³⁸ Şen, "Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953)", s. 67-70.

³⁹ Özbay, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri", s. 67-71.

Ancak, bu ilişkilerin her zaman sorunsuz yürüdüğü söylenemeyeceği gibi, bazı sorunların da uzun vadede ağırlaşabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.⁴⁰

Türkiye'nin, 2000'li yıllardan itibaren, en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkelerin başında Rusya Federasyonu gelmektedir. Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile dış ticaret açığı büyük ölçüde “mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler” ile “başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar”ın ticaretinden kaynaklanmaktadır. Makineler ve taşıt araçları, çeşitli mamul eşya, canlı hayvanlar ve gıda maddelerinde Türkiye'nin; mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerde ise Rusya Federasyonu'nun karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.⁴¹

Sürekli dış ticaret açığı vermekte olan Türkiye'nin, 2000'li yılların başından itibaren dış ticaret açığının önemli bir kısmı Rusya Federasyonu ile yapılan ticarettен oluşmaktadır. Rusya Federasyonu 2011 yılına kadar Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler arasında birinci sırada yer alırken, bu ülkeye yapılan ihracat ithalata nazaran oldukça düşük seviyede kalıp, istenilen düzeye henüz ulaşamamıştır.⁴²

İki ülkenin ekonomik ilişkilerinde son yıllardaki kazanımlarından belki de en büyüğü Rus doğalgazının önce Türkiye'ye ve buradan da yurtdışına aktarımında Mavi Akım'dan sonra Türk Akımı'nın öne çıkması olmuştur. Ne yazık ki, Türk Akımı projesinin uçak krizinin hemen sonrasında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından önce durdurulduğu açıklanmıştır. Daha sonra, yine Putin'in bizzat kendisi 17 Aralık tarihindeki geleneksel yılsonu basın toplantısında ülkesinin çıkarlarının söz konusu olduğu projelerden vazgeçmek niyetinde olmadıklarını beyan etmiştir.⁴³

⁴⁰ İter Turan, “Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar”, Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar”, **Bilgesam Rapor**, no. 5, (Mayıs 2009), s. 69.

⁴¹ Kalaycı, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları”, s. 38-42.

⁴² Kalaycı, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları”, s. 38-42.

⁴³ Şahtahı ve Şahbazov, “Uçak Krizinin Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerine Etkisi”, s. 22-25.

Tablo 9: 2015 Yılı İhracatında İlk 20 Ülke (1000\$)

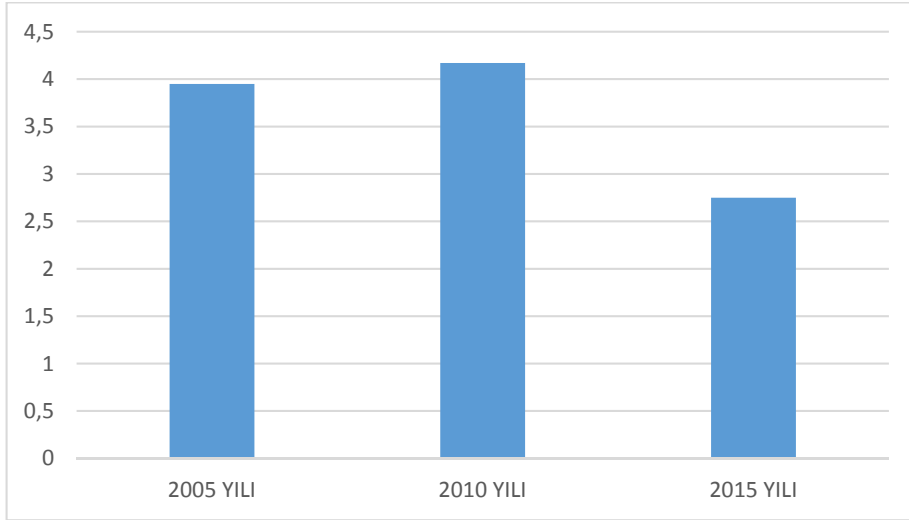
	ÜLKE	KÜMÜLATİF	% PAY
1.	ALMANYA	13.163.067,18	9,85
2.	BİRLEŞİK KRALLIK	9.242.791,28	6,91
3.	IRAK	8.326.470,96	6,23
4.	İTALYA	6.694.988,32	5,01
5.	BİRLEŞİK DEVLETLER	6.252.527,05	4,68
6.	FRANSA	5.801.356,81	4,34
7.	İSPANYA	4.747.899,75	3,55
8.	İRAN (İSLAM CUM.)	3.687.082,42	2,76
9.	RUSYA FEDERASYONU	3.679.739,24	2,75
10.	SUUDİ ARABİSTAN	3.461.595,19	2,59
11.	MISIR	3.164.262,59	2,37
12.	BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	3.147.985,78	2,36
13.	HOLLANDA	3.107.642,96	2,32
14.	ROMANYA	2.822.054,04	2,11
15.	İSRAİL	2.685.453,08	2,01
16.	BELÇİKA	2.520.233,47	1,89
17.	ÇİN HALK CUMHURİYETİ	2.385.613,74	1,78
18.	POLONYA	2.335.312,47	1,75
19.	AZERBAYCAN-NAHÇIVAN	1.912.729,62	1,43
20.	TÜRKMENİSTAN	1.855.841,04	1,39
	İlk 20 Ülke Toplam	90.994.647	68,08
	Genel Toplam	133.664.527	100,00

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html> verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya ile birlikte Türk-Rus ilişkileri de yeni bir döneme girmiştir. İki ülke arasında, özellikle ticari alanda işbirliği potansiyeli son derece artmış, 1990'lı yıllardan itibaren Rusya, Türkiye'nin en önemli ticari ortağı olmuştur.⁴⁴

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkiler esas olarak 8 Ekim 1937 tarihli “Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması” ile 25 Şubat 1991 tarihli “Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma” çerçevesinde yürütülmektedir. 17 Eylül 1984 tarihli Doğalgaz Anlaşması çerçevesinde 1987 yılından itibaren doğal gaz alımı başlamıştır. Bu anlaşma iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği konusunda gerçek bir dönüm noktası olmuştur. Yapılan doğalgaz anlaşmasına göre, Türkiye aldığı doğalgazın yüzde 70'ini Türk mal ve hizmetleri ile ödeme yükümlülüğünü kabul etmiştir. Ancak Rusya Federasyonu son dönemde bu şartı yerine getirmediğinden anlaşma bu özelliğini yitirmiştir.⁴⁵ Dolayısıyla Rusya Federasyonu'ndan doğalgaz ithalatı hızla artarken, bu ülkeye yapılan ihracatın artış hızı oldukça düşük düzeyde kalmıştır.

Grafik 3: Rusya İhracat Rakamları: Beşer Yıllık Periyod 2005-2010-2015

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolari.html> verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

⁴⁴ Yılmaz, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, s. 40.

⁴⁵ Kalaycı, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları”, s. 38-42.

Başbakan Vladimir Putin'in Ağustos 2009'da Türkiye'yi ziyareti çerçevesinde ikili ticaretin önümüzdeki beş yıl içerisinde 100 milyar dolara çıkartılması ortak hedef olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği başlıca ürünler arasında gıda ürünleri (% 25), dokumacılık ürünleri (% 20), kimyasallar (% 9,6) ve otomotiv sanayi (% 7) ürünleri yer almaktadır. Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği başlıca ürünler arasında ise petrol ve ürünleri (% 37,6), doğalgaz (% 32,4), demir-çelik (% 8), kömür (% 5,8) ve demir dışı metaller bulunmaktadır.⁴⁶

Türk iş çevrelerinin Rusya genelindeki ticaret ve iş merkezleri, gıda, içecek, cam, beyaz eşya ve mobilya sektörü ile diğer sektörlerdeki yatırımlarının tutarı 2008 yılı itibariyle 6 milyar dolara yaklaşmıştır. Yine Türk müteahhitleri Rusya'da şimdiye kadar 32 milyar dolar değerinde 1191 proje üstlenmişlerdir.⁴⁷

Federal Gümrük Servisi'ne göre cari yılın Ocak-Eylül döneminde Rusya dış ticaretinin %4,6'sını oluşturan Türkiye, Rusya'nın beşinci büyük ticaret ortağıdır. Bu verilere göre Türkiye sadece Çin, Almanya, Hollanda ve İtalya'dan geri kalmakta; fakat Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna gibi ülkelerinde önüne geçmiş bulunmaktadır.⁴⁸

İki ülke arasındaki ticaret hacmi hızlı bir şekilde yükselmiş olsa da ticaret açığının Türkiye aleyhine gerçekleşmesi hem Türk uzmanları hem de siyasileri endişelendiren bir durumdur. 1990'lar boyunca dengeli bir ticari ilişkinin varlığı gözlemlenmesine rağmen, 2000'lerden itibaren makasın giderek açıldığı görülmektedir. 2009 yılı itibariyle ise Türkiye ve Rusya arasındaki ticari dengede Türkiye'nin payı %14'e kadar gerilemiştir.⁴⁹ Zaman içinde birkaç neden çerçevesinde dengeler Rusya lehine değişmiştir. Dış ticaret açığının giderek artması birçok etkenden kaynaklanmaktadır. Bu etkenler şu şekilde sıralanabilir:

⁴⁶ Tuğrul İsmayil, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Soğuk Kış'tan Sıcak Bahar'a Dönüşebilecek mi?", **Ekoavasya: Avrasya Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi**, IX/33, s. 8-13.

⁴⁷ İsmayil, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Soğuk Kış'tan Sıcak Bahar'a Dönüşebilecek mi?", s. 8-13.

⁴⁸ İsmayil, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Soğuk Kış'tan Sıcak Bahar'a Dönüşebilecek mi?", s. 8-13.

⁴⁹ "Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine", (haz. Habibe Özdal, Hasan Selim Özertem, Kerim Has, M. Turgut Demirtepe), **USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi USAK Rapor**, no: XIII/6, (Temmuz 2013), Ankara 2013, s. 35-45, http://www.usak.org.tr/images_upload/files/t%C3%BCrkiye%20rusya%20tr%20nete.pdf (erişim tarihi 20. 03. 2016).

A. 1998’de imzalanan Mavi Akım Anlaşması 2005 yılında hayata geçirilmiş, Rusya’dan ithal edilen doğal gaz miktarı ve buna paralel olarak Türkiye’nin doğal gaz faturası yükselmiştir.⁵⁰ Gerek söz konusu proje gereğince yapılan alımlar, gerekse enerji fiyatlarındaki artış Rusya Federasyonu’ndan yapılan doğalgaz ithalatının büyük ölçüde artmasına neden olmuştur. Şöyle ki, 1995-2010 döneminde Rusya Federasyonu’ndan yapılan toplam ithalat yaklaşık olarak 10 kat artarken, Türkiye’nin dış ticaret açığının en önemli nedenlerinden birisi olan mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerin ithalatı yaklaşık olarak 20 kat artmıştır. Böylece Türkiye enerji konusunda giderek Rusya Federasyonu’na bağımlı hale gelmiştir.⁵¹ Bir başka ifadeyle; Doğal gaz ve petrol fiyatları, 2002 yılından sonra yukarı yönlü bir seyir izlemiştir. Türkiye’nin önemli enerji tedarikçilerinden biri olan Rusya’ya ödediği fatura da yine bu bağlamda artış göstermiştir.

B. Türkiye nüfusundaki ve üretim düzeyindeki artışlar her geçen yıl daha fazla enerji ihtiyacını ortaya çıkarmakta, bu durum da enerji ithalatının ve buna bağlı olarak dış ticaret açıklarının büyümesine neden olmaktadır.⁵²

C. Rusya Federasyonu’nda 1998 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle Rublenin önemli ölçüde değer kaybetmesi Rus halkının satın alma gücünü düşürmüştü, böylece Rusya Federasyonu’nun ihracatı artarken, ithalatı azalmıştır.⁵³

D. Türkiye hammadde, ara malı ve yatırım malı yönünden büyük ölçüde dışa bağımlı olup, bu kapsamda önemli ölçüde hammadde ve aramalı ithalatı yapılmaktadır.⁵⁴

E. Türkiye-Avrupa Birliği (AB) arasında oluşturulan gümrük birliği gereğince AB dışı ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulanmaya başlanmıştır. Gümrük birliğinin 1996 yılında uygulanmaya başlanması ile birlikte, Türkiye’ye OGT ve AB’nin üçüncü ülkelerle yaptığı tercihli ticaret rejimlerini üstlenmesi için beş yıl süre verilmiştir. Türkiye 2001 yılı sonundan itibaren gerek OGT, gerekse tercihli tarifeleri üstlenme konusundaki taahhüdünü yerine getirmiştir. Böylece Türkiye’nin koruma düzeyi gümrük birliği öncesine nazaran önemli ölçüde azalmıştır. Diğer AB dışı ülkelere karşı olduğu gibi Rusya Federasyonu’na da bu kapsamda eskiye oranla daha düşük gümrük tarifeleri

⁵⁰ “Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine”, s. 35-45.

⁵¹ Kalaycı, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye’nin Açmazları”, s. 38-42.

⁵² Kalaycı, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye’nin Açmazları”, s. 38-42.

⁵³ Kalaycı, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye’nin Açmazları”, s. 38-42.

⁵⁴ Kalaycı, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye’nin Açmazları”, s. 38-42.

uygulamak durumunda kalınması, ikili ticarete dış ticaret hadlerinin Türkiye aleyhine gelişmesine ve dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaret açıklarının artmasına neden olmuştur.⁵⁵

F. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ciddi mesafeler kaydeden Rusya'da pazar daha rekabetçi bir hâl almıştır. Buna paralel olarak Türkiye, özellikle Çin ve Almanya gibi aktörlerle daha fazla rekabet ortamına girmek zorunda kalmıştır.⁵⁶

SSCB döneminde de Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağı konumunda olan Rusya ile ticari ilişkiler 1992 yılında Birliğin dağılmasından sonra da artarak devam etmiştir. Coğrafi yakınlık, Türkiye-Rusya ticari ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir avantaj sağlamaktadır.⁵⁷

Rusya'nın, AB'nin uyguladığı ambargolar nedeniyle yaşadığı ekonomik daralma ve sıkıntılar yüzünden 20 milyar dolarlık bir beklentisi olduğu Akkuyu projesinden kolay kolay vazgeçemeyeceği düşünülmektedir. Fakat Rusya'nın projeyi askıya almaktan kaçınmasının ardında maddi nedenlerden çok siyasi ve hukuki gerekçeler mevcuttur. Zira Rusya yönetimi doğrudan Türkiye'ye zarar verecek ya da uluslararası anlaşmalarla verdikleri taahhütleri hukuksuz bir boyuta taşıyacak, bu yolla uluslararası arenada kendi itibarını olumsuz etkileyecek adımlar atmayacaktır. Diğer yandan Akkuyu projesinin Rusya tarafından rafa kaldırılması durumunda ise alternatifler mevcuttur. Örneğin Çin, Japonya, Güney Kore gibi ülkelerle direkt temasa pekâlâ geçilebilir.⁵⁸

1998 yılında Rusya'da yaşanan ekonomik kriz sonrasında Türkiye-Rusya dış ticaret hacmi önemli ölçüde daralmış, iki ülke arasındaki ticaret 2000 yılından itibaren yeniden ivme kazanmıştır. Diğer yandan Türkiye-Rusya dış ticaretindeki açık ise 1997 yılından itibaren artarak devam etmiştir. Ticaret açığının en önemli nedeni Türkiye'nin 2000'li yıllarda enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya Federasyonu'ndan sağlama konusunda bir tercih yapmasına rağmen, 18.9.1984 tarihinde S.S.C.B ile imzalanan Doğal Gaz Anlaşması çerçevesinde, doğal gaz karşılığında mal ihracı uygulamasının devam

⁵⁵ Kalaycı, "Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları", s. 38-42.

⁵⁶ "Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine", s. 35-45.

⁵⁷ <http://www.ekonomi.gov.tr>.

⁵⁸ İsmayil, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Soğuk Kış'tan Sıcak Bahar'a Dönüşebilecek mi?", s. 8-13.

ettirilememesidir. Ülkeye ihracatın artırılması için potansiyel Türk ihraç ürünlerinin ülkede yoğun tanıtımı ve tutundurma faaliyetleri önem arz etmektedir.⁵⁹

Tablo 10: Türkiye-Rusya Dış Ticaret Değerleri (bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1997	2.056.542	2.174.258	4.230.800	-117.716
1998	1.347.533	2.154.994	3.502.527	-807.461
1999	586.589	2.371.856	2.958.445	-1.785.267
2000	643.903	3.886.583	4.530.486	-3.242.680
2001	924.107	3.435.673	4.359.780	-2.511.566
2003	1.367.591	5.451.316	6.818.907	-4.083.725
2004	1.859.187	9.033.138	10.892.325	-7.173.951
2005	2.377.050	12.905.620	15.282.670	-10.528.570
2006	3.237.611	17.806.239	21.043.850	-14.568.628
2007	4.726.853	23.508.494	28.235.347	-18.781.641
2008	6.483.004	31.364.477	37.847.481	-24.881.473
2009	3.202.398	19.450.085	22.652.483	-16.247.687
2010	4.628.153	21.600.641	26.228.794	-16.972.488
2011	5.992.633	23.952.914	29.945.548	-17.960.281
2013	6.964.209	25.064.214	32.028.423	-18.100.004
2014	5.945.713	25.293.392	31.239.105	-19.347.679
2015	3.591.151	20.400.229	23.991.380	-16.809.078

Kaynak: TÜİK

⁵⁹ <http://www.ekonomi.gov.tr>.

Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile dış ticaret hacmi küresel mali kriz nedeni ile 2009 yılında % 39 oranında gerilemiştir. 2009 yılında hem ihracatta hem de ithalatta gerileme gözlenmiştir. Rusya'ya ihracat % 51, Rusya'dan ithalat ise % 37 oranında düşmüştür. 2010 yılında ülkenin küresel krizin olumsuz etkilerinden çıkmaya başlaması ile birlikte Rusya'ya ihracatın artmaya başlamıştır. 2010 yılında Türkiye'den Rusya'ya ihracatta % 45 artış söz konusudur. Aynı dönemde ithalatta ise % 11 oranında artış gözlenmiştir. 2011 yılında ise ülkeye ihracat 2010 yılına göre % 29,5 oranında, ülkeden ithalat ise % 11 oranında artmıştır. Rusya'ya ihracat 2012 yılında 2011 yılına göre % 11,5 artarak 6,7 milyar dolar olmuştur. Aynı dönemdeki ithalat ise bir önceki yıla göre % 10,8 artarak 26,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2013 yılında ihracat 2012 yılına kıyasla % 4,2 artarken, ithalat ise % 5,9 oranında daralmıştır. 2013 yılında 18,1 milyar dolar olarak gerçekleşen dış ticaret açığı bir önceki yıla göre %9,2 azalmıştır. 2014 yılında Rusya'ya ihracat ülke ekonomisindeki yavaşlama ve rublenin değer kaybına bağlı olarak ithalatın daralması nedeni ile % 14,6 oranında düşüş kaydetmiştir. Ülkeden 2014 yılı ithalat ise % 0,01 artmıştır.⁶⁰

4.1. Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Ticaretin Hukuki Belgeleri

İki Ülke Arasında Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma ve Protokoller⁶¹
Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında yapılan anlaşmalara ilişkin olarak Ökçün ve Ökçün şu bilgileri vermektedir⁶²:

- Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı Arasında Mün'akit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi ve Protokol

11 Mart 1927, Ankara

23 Mayıs 1927 tarih ve 1046 sayılı Kanun

⁶⁰<http://www.ekonomi.gov.tr>.

⁶¹ <http://www.ekonomi.gov.tr>.

⁶² A. Gündüz Ökçün, Ahmet R. Ökçün, "Türk Anlaşmaları Rehberi (1920-1973)", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1974. s. 87-88.

Onay Belgelerinin teati edildiği tarihten bir ay sonra 4 Temmuz 1927 de yürürlüğe girmiştir. 19 Ekim 1930 tarihinden itibaren hüküm ifade etmek üzere feshedilmiştir.

Resmi Gazete, (31 Mayıs 1927), No. 598

Düstur, III, 8, 1315 (606). 5 LT, 356

➤ Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı Arasında Mün'akit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi ve Protokol

16 Mart 1931, Moskova

22 Temmuz 1931 tarih ve 1874 sayılı Kanun

Onay belgelerinin teati edildiği tarihten bir ay sonra 15 Ekim 1931 de yürürlüğe girmiştir.

Resmi Gazete, (5 Ağustos 1931), No. 1865

Düstur, III, 12, 1014 (351). 9 LT, 893

➤ Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı Arasında Akit ve İmza Edilmiş Olan 16 16 Mart 1931 Tarihli Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesinin Müddetinin Uzatılmasının Tasdikine Dair Kanun

3 Ocak 1938 tarih ve 3301 sayılı Kanun

Resmi Gazete, (11 Ocak 1938), No. 3805.

Düstur, III, 19, 243

➤ Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı Arasında Akit ve İmza Edilmiş Olan 16 16 Mart 1931 Tarihli Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi ve Ek Protokol

8 Ekim 1937, Ankara

6 Mayıs 1938 tarih ve 3382 sayılı Kanun

İmza tarihi olan 8 Ekim 1937 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Resmi Gazete, (13 Mayıs 1938), No. 3906.

Düstur, III, 19, 620

- 8.10.1937 tarihli “Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması” ile 25.2.1991 tarihli “Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma”
- 15.12.1997 tarihinde imzalanan ve 17 Mayıs 2000 tarihinde onay süreci tamamlanan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına ilişkin Anlaşma”
- 15.12.1997 tarihinde imzalanan ve 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”
- 15.12.1997 tarihinde imzalanan “Ticari, Ekonomik, Sınai, Bilimsel-Teknik İşbirliğinin Geliştirilmesi Hakkında Uzun Vadeli Program”
- Türkiye – Rusya Arasında Vize Muafiyeti Anlaşması 12 Mayıs 2011 tarihinde imzalanmış, 16 Nisan 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Türkiye-Rusya Federasyonu Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyon Protokolleri (12. Dönem KEK Toplantısı Protokolü/20.04.2013)

Dünya petrol fiyatlarının 2016 yılında son 17 yılın en düşük seviyesine ulaşma ihtimalinin bulunduğunu, Rus ekonomisinin ise büyük oranda petrol fiyatlarına bağlı olduğunu göz önünde bulundurulduğunda, Rus hükümetinin ekonomiyi petrol fiyatlarından bağımlı durumdan çıkarmaya çalıştığını, ancak bunun birkaç yılda mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Diğer yandan Rusya’da yaşanan ekonomik kriz nedeniyle devlet bütçesinin optimizasyonu kapsamında devlet çalışanlarının maaşlarının %10 civarında azaltılması gündemdedir. Rus yönetiminin Türkiye’ye uyguladığı yaptırımlar nedeniyle ülkede bir çok üründe fiyatların yükselmiş olduğu gözlenmektedir.⁶³

4.2. Ruble İle Ticaret

Türkiye’nin artan doğal gaz ihtiyacını karşılamak üzere 1997 yılında Rusya Federasyonu ile Mavi Akım projesi imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye’ye Karadeniz’in altından 16 milyar metreküp doğal gaz sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye 2000’li yıllarda enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya Federasyonu’ndan sağlama konusunda bir tercih yapmıştır. Bu tercih, Rusya Federasyonu ile ekonomik ve ticari ilişkilerimizdeki temel noktalardan birini teşkil etmektedir. Yine iki ülke arasındaki

⁶³ İsmayil, “Türkiye-Rusya İlişkileri: Soğuk Kış’tan Sıcak Bahar’a Dönüşebilecek mi?”, s. 8-13.

ticaretin artırılması amacıyla Ruble ile ticaret gündeme gelmiştir.⁶⁴ Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı kararın değiştirilmesini sağlayan Kanun Hükmündeki Kararname'nin 14 Nisan 2009 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye-Rusya arasındaki ticarete Ruble kullanımı başlamıştır.⁶⁵

4.3. Doğal Gaz Anlaşması

18.9.1984 tarihinde imzalanan Doğal Gaz Anlaşması ile Sovyet tarafı 1987 yılından başlayarak 25 yıl süreyle Türkiye Cumhuriyeti'ne doğal gaz sevk etmeyi garanti ederken, Türk tarafı da bu süre zarfında doğal gaz ithal etmeyi taahhüt etmiştir. Anlaşma ile doğal gaz bedellerinin Türkiye tarafından serbest döviz şeklinde ödenmesi, Rus tarafının ise bu ödemeleri genelde Türk malları alımında kullanması amaçlanmıştır. Anlaşmanın imzalandığı dönemde, doğal gaz karşılığında mal ihracı uygulaması ile geleneksel Türk ihraç ürünleri ihracatından ziyade, Türk sanayi ürünlerinin ihracatının artırılması için yeni bir imkan yaratılması hedeflenmiştir.⁶⁶

Doğalgaz anlaşmasının Türkiye açısından diğer önemli bir yönü, doğal gaz bedellerinin bir kısmının, Türk müteahhitlik firmalarının Rusya'da gerçekleştirmiş oldukları projelerin finansmanında kullanılmasıdır. 1986 yılında imzalanan 9. Dönem KEK Protokolünde bu konuda hükümlere yer verilmiştir.⁶⁷

İlk doğal gaz alımına başlanıldığı yıl olan 1987 ile 1994 yılları arasında 1,9 milyar dolar tutarında doğal gaz ithalatı gerçekleştirilmiş olup, bu tarihler arasında belirlenen mal listeleri kapsamında kayda alınan ihracat miktarı 271 milyon dolar, gerçekleştirilen müteahhitlik hizmetleri toplamı ise 609 milyon dolar olmuştur.⁶⁸

Ancak, söz konusu Doğal Gaz Hesabı Uygulaması, 1994 yılından itibaren devam ettirilememektedir.⁶⁹

⁶⁴ Kalaycı, "Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları", s. 38-42.

⁶⁵ <http://www.ekonomi.gov.tr>.

⁶⁶ <http://www.ekonomi.gov.tr>.

⁶⁷ <http://www.ekonomi.gov.tr>.

⁶⁸ <http://www.ekonomi.gov.tr>.

⁶⁹ <http://www.ekonomi.gov.tr>.

Diğer taraftan, Türkiye'deki doğal gaz kullanımının giderek yaygınlaşması ve 1990'lı yıllardaki ihtiyaçlar nedeniyle, ithal edilen doğal gaz miktarının artırılması yönünde Türkiyece çalışmalara başlanmıştır. 1994 yılında imzalanan protokol ile mevcut 6 milyar m³ doğal gaz alımının, 1995 yılından itibaren tedricen artırılması ve 1998 yılında 10,5 milyar m³'e çıkarılması öngörülmüş, 1996 yılında imzalanan bir protokolle de Batı hattından sağlanacak ilave gaz miktarı 8 milyar m³'e çıkarılmıştır.⁷⁰

Ayrıca, mevcut Batı hattına ilave olarak Rusya Federasyonu'ndan ithal edilecek doğal gazın Karadeniz'in altından geçerek Türkiye'ye getirilmesine ilişkin anlaşma 1997 yılında imzalanmıştır. "Mavi Akım" olarak adlandırılan bu anlaşma ile Türkiye'ye Karadeniz'in altından 16 milyar m³ doğal gaz sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.

Türkiye 2000'li yıllarda enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya Federasyonu'ndan sağlama konusunda bir tercih yapmıştır. Bu tercih, Rusya Federasyonu ile ekonomik ve ticari ilişkilerimizdeki temel noktalardan birini teşkil etmektedir. Türkiye Rusya Federasyonu'ndan 2008 yılında 23,8 milyar m³, 2009 yılında 19,9 milyar m³ doğal gaz satın almıştır.⁷¹

4.4. Rusya Federasyonu-Türkiye Basitleştirilmiş Gümrük Hattı Uygulaması (BGH)

Rusya Federal Gümrük Servisi Temmuz 2008'de yayınladığı bir iç genelge ile Türkiye'den Rusya Federasyonu'na yapılan tüm sevkiyatlara ilişkin yoğun kontroller başlatmış, 13.08.2008 tarihinde yayımladığı bir iç genelge ile de Türkiye'den sevk olunan ve/veya Türk menşeli tüm ürünlere %100 gümrük kontrolü uygulayarak Türk araçları ve ürünlerini Rus gümrüklerinde uzun süreli beklemelere maruz bırakmıştır.⁷²

Gümrük işlemleri açısından Türkiye ve Rusya Federasyonu için 2008 yılı dönüm noktası oluşturmaktadır. Nitekim bu tarihte başlayan ve yaklaşık bir yıl süren gümrük işlemleriyle ilgili krizin aşılması amacıyla gümrük işlemlerine konu eşyaya ve taşıma araçlarına ilişkin bilgilerin iki ülke gümrük idareleri arasında elektronik yolla önceden

⁷⁰ <http://www.ekonomi.gov.tr>.

⁷¹ <http://www.ekonomi.gov.tr>.

⁷² <http://www.ekonomi.gov.tr>.

değişimine dayanan sistemden yararlanılması gündeme geliştirilmiştir. Basitleştirilmiş Gümrük Hattı (BGH) ya da yeşil koridor adlı bu sistem ile eşyaya ilişkin bilgileri gümrük idaresine gönüllü olarak önceden sunan firmalara, dış ticaret işlemleri sırasında, referans kıymet uygulamasından muafiyet, gümrük işlemlerinde öncelik, gümrükleme zamanını kısaltacak ve kolaylaştıracak ayrı bir gümrük hatlarının kullanımını, kaçakçılıkla ve gümrük suçlarıyla mücadele dışında gümrük kontrolünden muafiyet, dış ticaret işlemlerinde banka garantisini kullanımı ve eksik belge sunulması, TIR Karnesi, Taşıma Belgesi, Hava Konşimentosu, CMR gibi sadece taşıma belgelerinde yer alan bilgileri sunan ihracatçıların sundukları belgelerin uygun bulunması halinde fiziki kontrole tabi tutulmaması veya gümrük işlemlerinin en kısa sürede tamamlanması kolaylıklarından yararlanmaktadırlar. Böylece sisteme dahil olan firmalar geri gönderilme ya da bekleme riskinden kurtulmaktadır. BGH sistemine dahil olmayan firmaların bu türden herhangi bir kolaylıktan ya da basitleştirmeden yararlanması mümkün değildir.⁷³

Türkiye ve Rusya arasındaki ticaret açığı mevcut haliyle oldukça adaletsizdir. Bu nedenle Türkiye'nin Rusya'ya ihracatında engel teşkil eden sorunların çözülmesine yönelik düzenlemeler yapılarak ekonomik ilişkilerin daha dengeli bir duruma kavuşturulması gerekmektedir. Bu engellerin başında, sıkı kontroller dolayısıyla ithal mallarının Rus gümrüklerinde uzun süre bekletilmesi ya da yerel seviyede Türk girişimcilerin bürokrasiden kaynaklanan sıkıntıları gelmektedir. Hedef olarak konulan 100 milyar dolarlık ticaret hacmi düşünülerek, iki tarafın da bu amacı gerçekleştirmek için bu engelleri ortadan kaldırması ve böylelikle girişimcilerin karşılıklı olarak iç pazarlara ulaşımının kolaylaştırılması gerekmektedir.⁷⁴

Bu açıdan tarafların karşılıklı olarak atması gereken adımların başında, iki ülke arasındaki ticari hareketliliği geliştirecek yeni düzenlemeler gelmektedir. Örneğin, 2000'lerin ikinci yarısından başlayarak Türk nakliyatçıları Rusya'ya girişte ciddi zorluklar yaşamaya başlamıştır. Bu sorun, Putin'in ziyareti öncesinde bir araya gelen Karma Ekonomik Komisyon'da en çok tartışılan konulardan biriydi. Getirilen

⁷³ Raşit Gültekin, Mustafa Erkan Üyümez, "Türkiye ile Rusya Federasyonu Serbest Ticaret Anlaşmasının İki Ülke Ticaretine Olası Etkileri ve Vergisel Yansımaları", **International Conference on Eurasian Economies**, 2015, <http://www.avekon.org/papers/1300.pdf>, s. 413, (erişim tarihi: 20.03.2015).

⁷⁴ "Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine", s. 35-45.

çözümlerden biri, 2009'un son çeyreğinde “Basitleştirilmiş Gümrük Hattı”nın (BGH) karşılıklı olarak devreye sokulması olmuştur. Normal şartlar altında 2-3 ay süren gümrük geçiş işlemlerini hızlandıran elektronik bir uygulama olan BGH sistemi ile önümüzdeki dönemde dış ticarete önemli bir tutar olduğu tahmin edilen kayıt dışının kayıt altına alınması hedeflenmektedir. Örneğin, bavul ticaretinde BGH'nin tercih edilmesiyle Türkiye'nin ihracat rakamının birkaç sene içerisinde 6-7 milyar dolardan 15-20 milyar dolara yükselmesi beklenmektedir. BGH gibi ticareti standardize eden ve süreci hızlandıran çözümlerin devamlılığı, Türkiye-Rusya arasındaki ticari ürünlerin hareketliliğini artırmak için hayati önem taşımaktadır.⁷⁵

BGH, ilk olarak, 18 Şubat 2010 tarihinde Moskova Vnukova Havalimanı ile İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı arasında başlamış, daha sonra iki ülke arasında yapılan Veri Değişimi Anlaşması kapsamında tekrar ele alınarak teknik alt yapısının geliştirilmesi ve farklı taşıma modlarını kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması çalışmaları çerçevesinde, Rusya'ya kara yolu ile gelen eşya için Ukrayna sınırındaki Triyebortniye Sınır Kapısı'nı, Gürcistan sınırındaki Yukarı Lars Kara Sınır Kapısı'nı ve denizyolu ile gelen eşya için Karadeniz kıyısında bulunan Tuapse Limanı Gümrük İdaresini kapsamına almıştır. Ayrıca Novorossisk Limanı, Bryansk Gümrüğüne bağlı Noviye Yourkovichi ve Smolensk Gümrüğüne bağlı Stabinski sınır kapıları da BGH kapsamında işlem terminali olarak kullanılabilir. İstatistiksel açıdan bakıldığında BGH sistemi üzerinden Rusya Federasyonu'na 2010 yılında 8 Milyon dolar, 2011 yılında 33,6 Milyon dolar, 2012 yılında 133 Milyon dolar ve 2013 yılı Ocak-Temmuz dönemi içinde 53,5 Milyon dolar ihracat gerçekleştirilmiş olup toplam ihracat hacmi içinde BGH'nin payı henüz % 2'yi bulmamıştır. Rusya'ya olan ihracatın en az % 10'unun BGH kapsamında gerçekleşmesi ve sonraki dönemlerde bu hacmin daha da artırılması hedeflenmektedir.⁷⁶

DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin 2010 ve 2011 yıllarındaki ihracat performansı karşılaştırıldığında, büyüme kaydedilen alanların hammadde veya tarım ürünleri satışlarından ziyade

⁷⁵ “Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine”, s. 35-45.

⁷⁶ Gültekin ve Üyümez, “Türkiye ile Rusya Federasyonu Serbest Ticaret Anlaşmasının İki Ülke Ticaretine Olası Etkileri ve Vergisel Yansımaları”, s. 413.

endüstriyel ürünlerle gerçekleştiği görülmektedir. Diğer yandan, aynı dönem içerisinde Rusya, enerji ürünleri ve hammadde ihracatında önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu anlamda iki ülke ekonomisinin de birbirini tamamlayıcı karakterlere sahip olduğu görülmektedir. Bahsedilen tablo göz önüne alındığında, Rusya'nın Türkiye'ye ihracatının büyük çoğunluğunun hammaddeye dayandığı gözlenmektedir. Bu tür malların ticaretinde katma değer sınırlılığı ve küresel piyasalarda hammadde fiyatlarındaki döngüsel hareketlilik göz önüne alındığında, bu durumun Rusya'nın lehine olmadığı söylenebilir. Karşılıklı ticaretin sağlıklı bir zemine oturtulması için ticaretin farklı sektörlere doğru genişlemesi, ortaya çıkabilecek riskleri azaltacağı gibi ticaretin daha sağlıklı bir zeminde gelişmesini de sağlayacaktır. Bu bağlamda, her iki ülkenin iş adamlarının potansiyeli yüksek sektörler yöneldiği, iki ülke arasında yeni ticari bağların kurulması açısından gereklidir.⁷⁷

Türkiye hammadde, ara malı ve özellikle enerji konusunda büyük ölçüde dışa bağımlı bir ülkedir. Bu sebeple dış ticaret açığı oluşmakta ve sürekli artış göstermektedir. Bu dış ticaret açığının oluşmasında Rusya Federasyonu'nun etkisi azımsanamayacak kadar fazladır. Çünkü Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarında biridir.⁷⁸

Türkiye'nin hammadde, ara malı ve özellikle enerji konusunda büyük ölçüde dışa bağımlı olması, dış ticaret bilançosunun sürekli açık vermesine neden olmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret açığı içerisinde en büyük paya sahip olan ürünler sırasıyla mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler, makineler ve taşıt araçları ile başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri olup, dış ticaret açığının yaklaşık olarak yarısı mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünlerinin ticaretinden kaynaklanmaktadır.⁷⁹

Türkiye'nin dış ticaret açığının önemli bir kısmı başta Rusya Federasyonu olmak üzere Çin ve ABD ile yapılan ticaretten kaynaklanmaktadır. Türkiye üretim ve nüfus artışına paralel olarak her geçen gün artan enerji ihtiyacının tamamına yakını ithalat yoluyla karşılanmakta olup, özellikle doğal gaz ihtiyacının büyük bir bölümü Rusya

⁷⁷ “Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine”, s. 35-45.

⁷⁸ Sahar Naz Ghoreyshi, “Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği”, **Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, s. 56-59.

⁷⁹ Kalaycı, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları”, s. 54-55.

Federasyonu'ndan temin etmektedir. Rusya Federasyonu'ndan yapılan enerji ithalatı ikili ticarete Türkiye'nin ciddi dış ticaret açıkları vermesine neden olmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret açığı içerisinde en büyük paya sahip olan mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler, Rusya Federasyonu ile yapılan ticaretten kaynaklanan dış ticaret açığı içerisinde de birinci sırada olup, dış ticaret açığının yaklaşık yüzde 90'ını oluşturmaktadır.⁸⁰ Ankara, Moskova ile temaslarının tümünde söz konusu dengesizliği gündeme getirmesine rağmen, Rus yetkililer bu dengesizliğin Rusya'da Türklerin inşaat sektörüne yaptığı yatırımlar, bavul ticareti ve turizm sayesinde kapandığı görüşündedirler.⁸¹

Genel olarak iki ülke arasındaki ticaret incelendiğinde Türkiye'nin kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri, seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya, ayakkabılar ve aksesuarları, meyve ve sebzeler, giyim eşyası ve bunların aksesuarları, motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler, bunların aksam ve parçası, hayvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt, toprak, alçı gibi mineral maddeler, prefabrik yapılar, sıhhi su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları, tekstil ürünleri, güç üreten makineler ve araçlar, balıklar ve diğer deniz ürünleri, tıp ve eczacılık ürünleri, mobilya, yatak takımı, yatak payandaları ve yastıklar, elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları ürünlerinde; Rusya Federasyonu'nun ise petrol gazları, doğal gaz ve diğer mamul gazlar, taş kömürü, kok kömürü ve briket kömürü, hayvanlar için gıda maddeleri, mineral kimyasal gübreler, hububat, hububat ürünleri, bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları, demir ihtiva etmeyen madenler, petrol, petrolden elde edilen ürünlerde karşılaştırmalı olarak üstün olduğu görülmektedir.⁸² Sermaye-yoğun mallarda üstünlük Rusya federasyonunda bulunmaktadır.

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri ve başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallarda endüstri içi ticaret söz konusu iken, diğer mal gruplarında

⁸⁰ Kalaycı, "Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları", s. 54-55; Ghoreyshi, "Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği", s. 56-59.

⁸¹ İlyas Kamalov, "Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri", **ORSAM Rapor**, no: 18, rapor no: 3, Mayıs 2010. s. 8.

⁸² Kalaycı, "Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları", s. 54-55; Sahar Naz Ghoreyshi, "Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği", s. 56-59.

özellikle de mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerde endüstriler arası ticaret söz konudur.⁸³

Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun uluslararası pazarlara sattıkları temel ürünler birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık iki ülke arasındaki ihracat benzerlik endeksinin oldukça düşük düzeyde çıkmasına neden olmaktadır. İhracat benzerlik endeks değerinin düşük çıkmasından anlaşılacağı üzere, dış ticaret yapısı bakımında Türkiye ve Rusya Federasyonu benzerlik göstermemektedir.⁸⁴

Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ticaretinden kaynaklanan dış ticaret açığının ana nedeni enerji ithalatıdır. Bu durumda, enerji tüketimi her geçen gün artan Türkiye'nin, dış ticaret açığının azaltılması kısa sürede mümkün gözükmemektedir. Türkiye enerji konusunda dışa bağımlılığını azaltmak için bir yandan enerji tasarrufuna yönelik uygulamalara ağırlık verirken, bir yandan da alternatif enerji kaynaklarına yönelmelidir. Enerji ithalatı azaltılarak daha ucuza temini sağlanabilirse, Türkiye'nin dış ticaret açıkları büyük ölçüde ortadan kalkacaktır.⁸⁵

İki ayaklı analiz sonucunda; dış ticarete özellikle doğal kaynaklar ve ham maddelerde Türkiye'nin dışa bağımlılığı açıkça belli olmaktadır. Ayrıca sermaye yoğun mal gruplarında dezavantaj durumu giderek artmaktadır. Diğer açıdan hayvansal ürünler çay, kahve vb. emek yoğun mal gruplarında ise Türkiye'nin üstünlüğü bulunmaktadır.⁸⁶

Türkiye'nin dezavantaj durumunun bulunduğu mallardan özellikle kömür, doğal gaz mallarının ve bu malların türevlerinin bulunduğu mal grupları için özel önlem alınmalıdır. Bu mal gruplarındaki dezavantajı avantaja çevirmek için daha fazla doğalgaz, kömür aramalarına ve etüt çalışmalarına önem verilmelidir. Ayrıca hali hazırda faaliyet gösteren gaz ve kömür ocaklarının verimliliğinin artırılması gerekmektedir.⁸⁷

⁸³ Kalaycı, "Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları", s. 54-55

⁸⁴ Kalaycı, "Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları", s. 54-55

⁸⁵ Kalaycı, "Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları", s. 54-55

⁸⁶ Ghoreyshi, "Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği", s. 56-59.

⁸⁷ Ghoreyshi, "Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği", s. 56-59.

Hayvanlar için gıda maddeleri mal grubu bir başka değinilmesi gereken noktadır; Tarım ve hayvancılık ülkesi olan Türkiye'nin bu mal grubu için özel önem alması gerektiğini göstermektedir. Bu mal grubu için özel teşvik programı uygulanabilir. İhracata yönelik üretim teşvik edilebilir. Ayrıca ülke içinde bu mal grubu fiyatlarının da artmaması için yeni araziler tarıma açılmalı, hali hazırda tarım yapılan arazilerde modern tarım yöntemleri kullanılmalıdır. Ayrıca hayvancılık için yürütülen teşvikler gözden geçirilmeli ihracata yönelik yeni destekler eklenmelidir.⁸⁸

Ekonomik ilişkilerin genel yapısına bakıldığında Türkiye ve Rusya arasındaki ticaretin büyük bir kısmının Türkiye'nin Rusya'dan ithalat yaptığı birincil enerji kaynaklarından oluştuğu görülmektedir. Bu ürünler dışında ki ürün yelpazesinde ise karşılaştırmalı üstünlüklerin dağınık bir seyir izledikleri görülür. Birincil enerji kaynakların Türkiye ile Rusya arasındaki ticareti; tamamlayıcı ekonomiler arasında yaşanan bir ticaret tipidir. Dolayısıyla bu ülke ile yaşanan dış ticaret açığının kapatılması Türkiye'nin aynı zaman da uzun dönemde enerjide dışa bağımlılığı önleyici politikalarda elde edeceği başarıya bağlı olacaktır.⁸⁹

Alınması gereken önlemlerin geneli uzun vadeli önlemler olarak görülmektedir. Bu önlemlerin alınması durumunda birçok mal grubunda ithalatçı konumdan ihracatçı konuma geçmek mümkündür. Bu konum değişikliği için etkili dış ticaret ve teşvik programları, üretici iş birliği ile hayata geçirilmelidir. Bu noktada iç talebin durumu da dikkate alınarak dengeli bir dış ticaret anlayışı geliştirilmeli ve uygulanmaya alınmalıdır.⁹⁰

Uçak krizi sonrası enerji alanında yaşananlar, uzun zamandır herkesin üzerinde uzlaştığı fakat gerçekleşmesine yönelik yapısal adımların geciktiği Rusya'ya aşırı bağımlılığı orta ve uzun vadede azaltacak bir stratejilerin tespit edilmesi ve uygulanmasına vesile olacaktır. Zira mevcut doğalgaz ilişkisi, ikili ilişkilerin en önemli

⁸⁸ Ghoreyshi, "Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği", s. 56-59.

⁸⁹ Ghoreyshi, "Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği", s. 56-59.

⁹⁰ Ghoreyshi, "Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği", s. 56-59.

unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu konuda doğrudan bir gaz kesintisi olmasa da belli risklerin göz ardı edilemeyeceği bir gerçektir. Her ne kadar Rusya önümüzdeki dönemde Türkiye'nin ana gaz tedarikçisi olmaya devam ederse de, ikili ilişkilerin geldiği noktada Türkiye, enerji güvenliğini daha ciddi olarak ele almaya başlamış ve tedarike yönelik bazı alternatifleri öne çıkarmıştır. Bu kapsamda ilerleyen dönemde Türkiye'nin yeni enerji alternatifleri arasında Katar'dan LNG; Irak, Türkmenistan ve Doğu Akdeniz'den gaz ithalatı sağlamak olacaktır.⁹¹

Bu arada bölge dışı bazı güçlerin Türkiye-Rusya ilişkilerinin normale dönmemesinden çıkar sağladıkları da göz ardı edilmemelidir. Ekonomik ve ticaret ilişkilerinin bozulması hem Türkiye hem de Rusya ekonomileri için milyarlarca Amerikan doları tutarında kayıp anlamını taşımaktadır.⁹²

Rusya, en çok Çin ve Almanya'dan ürün ithal etmektedir. Çin düşük teknoloji, Almanya ise yüksek teknoloji ürünleri söz konusu olduğunda dünyanın önde gelen ticari aktörleridir. Almanya, yüksek oranda inovasyon teknolojilerine yatırım yaparak pozisyonunu korumaya çalışırken, Çin de maliyet noktasındaki avantajını rekabet açısından yeni stratejiler geliştirerek korumaya çalışmaktadır. Bu ülkelerin Rusya ile olan ticari performansları incelendiğinde, özellikle Türkiye ve Rusya'nın coğrafi yakınlıkları hesaba katıldığında, 100 milyar dolarlık ticaret hedefinin yakalanması mümkün bir hedef olduğu görülebilir. Navlun maliyetlerindeki avantaja sektörel çeşitlilik ve engelleri ortadan kaldırılmış bir mobilizasyon ortamı dahil edilebilirse Türk-Rus ticaretinin ciddi anlamda ümit vadettiği görülmektedir. Bununla birlikte, iki ülkenin ticari anlamda rekabet üstünlüklerini karşılıklı olarak destekleyecek stratejilere ihtiyaç duyduğu da bir gerçektir. Bunun sağlanabilmesi halinde Rusya ve Türkiye, Çin ve Almanya gibi ülkelerle rekabet ederken hem pazardaki paylarını muhafaza edebilir, hem de ticaret hacimlerini genişletebilirler. Bu anlamda, Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği Türkiye açısından bir fırsat olarak değerlendirilebileceği gibi bazı riskleri de içerisinde barındırmaktadır. Üyelik öncesi var olan engellerin ortadan kaldırılması ve belli standartların getirilmesiyle Türk girişimciler daha da rekabete açık bir Rus pazarında

⁹¹ İsmayil, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Soğuk Kış'tan Sıcak Bahar'a Dönüşebilecek mi?", s. 8-13.

⁹² Şahtacı ve Şahbazov, "Uçak Krizinin Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerine Etkisi", s. 22-25.

faaliyetlerini sürdürme şansı yakalamıştır. Ancak, Çin ve Almanya gibi aktörlerin varlığı düşünüldüğünde bu avantajın uzun vadede kullanılabilmesi adına daha bütüncül politikalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.⁹³

ÖNERİLER

Ticari ilişkilerde, Türkiye açısından temel sorun dış ticaret açığının gittikçe artmasıdır. Bununla birlikte özellikle doğalgaz ve petrol alımında Rusya Federasyonu'na ciddi bir bağımlılık söz konusudur. Bu bağımlılık Rusya Federasyonu tarafından bir koz olarak kullanılabilir. Rusya Federasyonu tarihinde (Çarlık Rusyası ve SSCB dahil) bunun bir çok örneği bulunmaktadır.

Arslan'a göre, “... yanlış Türkiye algısı ve iki ülke arasındaki güven sorunundan dolayı hâlâ Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler istenilen boyutta değildir. Ülkelerin birbirlerini anlama ve yakınlaşmaları ticaretle, turizmle başlamakta, ancak istenen seviyeye gelebilmede bunlar yeterli olmamaktadır. Zihinlerde aşılması gereken bariyerler, yıkılması gereken duvarlar, kırılması gereken önyargılar vardır. Kısa zamanlı iyi siyasi ilişkiler, artan ticaret ve turizm uygun zemini hazırlamaktaysa da zihinsel dönüşüm ve bunu takip edecek yakınlaşma ayrı bir gayret gerektirmektedir.⁹⁴ Arslan'ın vurguladığı bu noktayı İmanov şu şekilde açıklamaktadır: Türk-Rus ilişkilerinin geliştirilmesi noktasında kritik olan bir diğer konu, karşılıklı algıların olumlu yönde değiştirilmesidir ki, kalıcı ilişkilerin tesisi için bu son derece önemlidir. Fakat bu konuda psikolojik eşğin aşıldığını söylemek zordur. Mesele şu ki, Türk ve Rus kimlikleri, tarihi bir süreç içinde birbirinden bağımsız bir şekilde oluşmamışlardır. Hatta biri diğerini ötekileştirerek var olmuşlardır. İlginçtir ki, XX. yüzyılda Almanlar, iki kere Rusya'ya saldırmalarına, hatta II. Dünya Savaşı'nda Hitler ordularının Moskova kapılarına kadar gelmelerine rağmen, bugün sıradan Ruslarda Almanlara karşı negatif bir tepki ya da imge bulmak genellikle zordur. Ama “Türk” denilince zihinlerde olumsuz imgeler oluşmaktadır. Daha ziyade savaş, çatışma ve rekabet kavramlarıyla nitelenen Türk-Rus

⁹³ “Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine”, s. 35-45.

⁹⁴ Arslan, “Türkiye'nin Rusya İle Ekonomik İlişkileri Ve Bu İlişkilerin Rusya Federasyonunda Yaşayan Türk Dilli Halklara Yansımaları”, s. 46-75.

ilişkileri tarihiyle birlikte kolektif hafızalara negatif imgeler eklenmiştir. Ve bunların bertaraf edilmesi kısa zamanda mümkün gözükmemektedir.⁹⁵

Türkiye Rusya Federasyonu ilişkilerinde ilerleme kaydedebilmek için, “İşe, ikili ilişkileri her alanda frenleyen ‘olumsuz Türkiye algı ve imajını’ değiştirerek başlamak gerekir. Zira bu imaj düzeltilmeden Türkiye Rusya’nın “biz” halkasına giremez ve giremeyince de aleyhine iyice artan dış ticaret açığını kapatabilmek ve ikili dış ticareti 100 milyar dolar hedefine ulaştırabilmek mümkün olmayacaktır. Türkiye ve Rusya’nın yolları iki Avrasya ülkesi olarak pek çok noktada kesişmektedir. Ekonomik ve kültürel iş birliğinin kaçınılmazlığı jeopolitik sahada da iki ülkeyi iş birliği yapmaya götürmektedir.⁹⁶

1. Türkiye ve RF arasındaki anlaşmaların RF makamları tarafından yerine getirilmesini sağlayacak mekanizmalara yeniden işlerlik kazandırılması ve yaptırım uygulanmasını sağlamak.

2. Enerji temininde kaynak çeşitliliği sağlanarak bir ülkeye bağımlılık (hangi ülke olursa olsun) en düşük seviyeye indirilmeli.

3. Türk ihraç ürünleri için yeni alternatif pazarlar bulunmalıdır. Bu ürünlerin özellikle taze sebze ve meyvelerin raf ömrü uzun ürünlere dönüştürülerek ihraç edilebilme yöntemleri geliştirilmelidir.

4. Türkiye için dış ticaret açığının kapatılabilmesi için yerli ürün kullanımını arttıracak ve vatandaşlarda “yerli malı” bilinci geliştirecek çalışmalar planlanmalı ve yürütülmelidir. Kendi kendine yeterli ve güçlü bir ekonomik ilişkilere sahip olmak ve bunu sürdürebilmek gerekmektedir.

İki ülke arasındaki ticarete Rusya Federasyonu tarafından uygulanan ambargo vb. yaptırımların iki ülkeden (RF-Türkiye) hangisini daha fazla etkileyeceği konusunda şu saptamayı yapmak mümkündür: “Rusya Federasyonu’nun Türkiye’den yapmış olduğu ithalatta önemli bir yer tutan yaş sebze ve meyve ürünleri Rusya Federasyonu için **“olmasa da olur”** hükmündedir. Ama Türkiye’nin Rusya Federasyonu’ndan yapmakta

⁹⁵ Vügar İmanov, “Türk-Rus İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemleri”, içinde Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, der., **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, Ankara: Nobel, 2010, s. 737.

⁹⁶ Arslan, “Türkiye’nin Rusya İle Ekonomik İlişkileri Ve Bu İlişkilerin Rusya Federasyonunda Yaşayan Türk Dilli Halklara Yansımaları”, s. 46-75.

olduğu ithalatta önemli yer tutan petrol ve doğal gaz ürünleri Türkiye için **“olmazsa olmaz”** hükmündedir. Bu husus gözden kaçırılmamalıdır. Türkiye’den ithal edilen ürünlerin olmadığı Rusya Federasyonu pazarlarında fiyatlar elbette yükselecektir/yükselmiştir. Bununla birlikte sürmekte olan AB ülkelerinin ambargolarına rağmen Rusya Federasyonu’nda hayat devam etmektedir. Rusya Federasyonu bu krizde (daha çok kendi çıkarlarını düşünerek) Türkiye’ye yönelik doğal gaz ve petrol sevkiyatını durdurmamıştır. Sevkiyatın durdurulmasının Türkiye üzerindeki etkisinin boyutunu düşünmek bile zor geliyor.

Göz önünde bulundurulması gereken bir olgu ise iki ülke halklarının davranışları ve yaşamı kabullenmiş biçimidir. Rusya Federasyonu vatandaşları yokluklar konusunda daha dayanıklı, anlayışlı ve sabırlıdır. Limonun veya domatesin eksikliği onlar için fazla bir önem taşımaz. Aynı tespiti doğal gazın sağladığı konfora alışan Türk vatandaşları için söylememiz oldukça zordur. SSCB’nin son yıllarında 1980’lerden itibaren bu ülkenin şehirlerinde temel kentsel hizmetlerin sunumunda birçok sorun yaşanmıştır. Bu sorunlar (Şehir şebeke suyunun, elektriğin ve doğal gazın günün belirli saatlerinde verilebilmesi gibi) aradan geçen zamana rağmen tam olarak çözülememiştir. Bu tür sorunlarla yaşamayı öğrenebilen ve kabullenebilen bir halk için domates ve limonun yokluğu ya da yaz tatilinin (Türkiye dışında) daha pahalı olarak bir başka ülkede yapılması sorun olmayacaktır.

Artan karşılıklı üst düzey ziyaretler, gelişen ekonomik ilişkiler, enerji projelerinde artan işbirliği, savunma sanayiindeki anlaşmalar ve bölge içinde gerçekleştirilmesi planlanan diğer faaliyetlerin çeşitliliği, Rusya ve Türkiye arasındaki çok yönlü ilişkinin güçlü işaretleri olarak görülmektedir. Ancak bu yeni ortaklık, geçmişin kötü izlerinden, bölgenin taşıdığı jeopolitik güçlüklerden ve çıkması olası sorunlardan dolayı birtakım sınırlandırmalara da tâbidir. Bu çok yönlü ilişkinin akıbetini her iki ülkenin de sorunları çözmekteki istekliliği belirleyecektir.⁹⁷ Türkiye ve Rusya, sadece kendi ülkelerinin ve halklarının değil Avrasya coğrafyasının istikrarı için yeniden bir araya gelerek uyum içerisinde bölgedeki barışın inşası ve istikrarı sağlayacak politikalar izlemelidirler.

⁹⁷ Aras, “Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık”, s. 4-14.

Her iki ülkenin tarihsel ve kültürel olarak bağları olduğu ortak etki coğrafyalarında ortaya çıkacak sorunlar, karışıklıklar ilişkileri hızlı bir şekilde geriye götürme potansiyeline sahiptir. Böyle bir durumun ihtimal dâhilinde olduğunu bilerek önceden hazırlıklı, temkinli ve tetikte olmak çok önemlidir. Temkinli ve tetikte olmak çok yönlü ilişki ağını her zaman dikkatli bir şekilde koruma ve geliştirmeyi, sorun çıkması durumunda ise akılcı ve pragmatist çözümler ortaya koymayı gerektirmektedir. Gerçekçi, açık, doğrudan ve iki tarafı da memnun eden ilişkiler olduğu sürece hem Türkiye hem Rusya bu durumdan şimdi olduğu gibi gelecekte de kârlı çıkacaktır.⁹⁸

⁹⁸ Özbay, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, s. 67-71.

KAYNAKLAR

- AKTÜRK, Şener, “Türk-Rus İlişkilerinin Realist Bir Değerlendirmesi, 2002-2012: Zirveden Dibe mi?”, **Hazar Raporu**, Bahar 2013, <http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/MakaleAnalizler/SenerAkturk.pdf>, (erişim tarihi: 20. 02. 2013)
- ARAS, Bülent, “Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık”, **SETA Analiz**, s 10, Ağustos 2009, <http://arsiv.setav.org/Ups/dosya/6743.pdf>, (erişim tarihi: 20. 03. 2016)
- ARSLAN Mehmet, “Türkiye’nin Rusya ile Ekonomik İlişkileri ve Bu İlişkilerin Rusya Federasyonunda Yaşayan Türk Dilli Halklara Yansımaları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi**, s. XVI, İstanbul 2013, s. 46-75,
- BENHÜR, Çağatay, “1920’li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma”, **Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s. XIV.
- BİLGE, A. Suat, **Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920–1964**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992
- BÜYÜKAKINCI, Erhan, “Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş”, (der. Erhan Büyükkakıncı ve Eyüp Bacanlı), **Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler**, Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara 2012, s. 779-842.
- BÜYÜKAKINCI, Erhan, “Kurtuluş Savaşı Dönemi Sovyetler Birliği İle İlişkiler (1919-1922)”, <http://www.erhanbuyukakinci.com/kurtulus-savasi-donemi-sovyetler-birligi-ile-iliskiler-1919-1922/> (Erişim Tarihi 20.02.2016).
- ÇELİKPALA, Mitat, “Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri”, **Bilig**, n. 72, (Kış 2015), s. 117-144.
- Ekonomi Bakanlığı, “Rusya Federasyonu: Türkiye İle İlişkileri”, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya%20Federasyonu/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160814&contentTitle=T%C3%BCrkiye%20ile%20Ticaret&_afLoop=24811733

[8218561&_afWindowMode=0&_afWindowId=67iv4wnif_66](http://www.avekon.org/papers/1300.pdf), (erişim Tarihi 18. 03. 2016)

- GHOREYSHİ, Sahar Naz, “Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği”, **Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi**, Erzurum 2014.
- GÜLTEKİN, Raşit, Mustafa Erkan ÜYÜMEZ, “Türkiye ile Rusya Federasyonu Serbest Ticaret Anlaşmasının İki Ülke Ticaretine Olası Etkileri ve Vergisel Yansımaları”, **International Conference on Eurasian Economies**, 2015, s. 406-415, <http://www.avekon.org/papers/1300.pdf>, (erişim tarihi: 20.03.2015)
- GÜRÜN, Kamuran, “Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)”, TTK yayını Ankara-1991.
- http://www.economy.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-211707;jsessionid=UZSaf31GPGGwDFJP2O5UMpmWnh3XjnrK3p_QPNbp7C-nLkWeylj!427323134
- <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa>
- <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>
- İMANBEYLİ, Vügar, “Uçak Krizi” ve Türkiye-Rusya İlişkileri, **SETA Perspektif**, s. XIX, Aralık 2015.
- İMANOV, Vügar, “Türk-Rus İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemleri”, (der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil), **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, Nobel yay. Ankara 2010, s. 725-740.
- İSMAYİL, Tuğrul, “Türkiye-Rusya İlişkileri: Soğuk Kış’tan Sıcak Bahar’a Dönüşebilecek mi?”, **Ekoavryasya: Avrasya Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi**, IX/33, s. 8-13
- KALAYCI, Cemalettin, “Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye’nin Açmazları”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi**, VIII/1, (Nisan 2013), s. 37-57.
- KAMALOV, İlyas, “Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri”, **ORSAM Rapor**, no: 18, rapor no: 3, Mayıs 2010.
- KORHAN Tuğba, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari Ve Ekonomik İlişkileri Üzerine”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Journal Of Social Sciences**, 2012-1/24.

- ÖKÇÜN, A. Gündüz, Ökçün Ahmet R. (1974), **Türk Anlaşmaları Rehberi (1920-1973)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara 1974.
- ÖZBAY, Fatih, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, **Bilge Strateji**, II/4, (Bahar 2011), s. 35-77.
- ÖZLENEN Sezer, **Rusya İhracat Pazar Araştırması**, İstanbul Ticaret Odası yay., İstanbul 1995.
- ŞAHTAHTI, Sabir - Şahbazov, Rövsen, “Uçak Krizinin Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerine Etkisi”, **Avrasya Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi**, s. XXXIII, s. 22-28.
- ŞEN, Cenk, “Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Isparta 2006.
- TURAN, İlter, “Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar”, **Bilgesam Rapor**, no. 5, (Mayıs 2009), s. 64-74.
- “Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine”, (haz. Habibe Özdal, Hasan Selim Özertem, Kerim Has, M. Turgut Demirtepe), **USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi USAK Rapor**, no: XIII/6, (Temmuz 2013), Ankara 2013, s. 35-45, http://www.usak.org.tr/images_upload/files/t%C3%BCrkiye%20rusya%20tr%20nete.pdf (erişim tarihi 20. 03. 2016).
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, “Düşen Uçağın Gölgesinde Rusya-Türkiye İlişkileri”, **Avrasya Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi**, IX/33, s. 14-20.
- YAPICI, Merve İrem, “1990’lar Boyunca Türkiye-Rusya İlişkileri: İstikrarsızlık İçinde İstikrar”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, X/40, 2014, s. 121-153.
- YILMAZ, Muzaffer Ercan, ”Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, **Akademik Fener**, s. 13, 2010, s. 27-42.